

ԱՄԻՆ

ԱՄՍԱԲԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ

1943

Ս Ի Ո Ն

ՅԱՆՎԱՆԻ ԵՊԻՏՈՑ 1943 ՏԱՐԵՈՅ

ԱՍՏՈՒԾԱԲԱՆԱԿԱՆ. —

- Գրիգոր Արևիկայ.** — Բանին վարդապետու-
թիւնը Յովհաննու Աւետարանին մէջ. 15, 42
Քրիստոսի Նախագոյութեան վարդապետու-
թիւնը Յովհաննու Աւետարանին մէջ. 116, 152

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. —

- Ալիք.** — Մայրինքու թաց շուքին... 86
Անի. — Լոյսին մէջէն. 20
Գնա՛ր քսին, կ'ազդուորնաս... 49
Մեռելոց Ա. - Դ. - Բ. - Գ. 85, 115,
Ծովն ու ես. 114
Հաւատք. 150
Աշտիշա. — Անոր նայուածքը. 50
Իտէալ. 85
Ուրեմն. Տէ՛ր, ալ ինչո՞ւ... 150
Եղիվարդ. — Երբեմն. 83
Շէն-Մահ. — Քալէ՛, հոգի. քու ծամբէն... 19
Կը բանայ թեւն իր... 151

ԳՐԱԿԱՆ. —

- Յ. Օշական.** — Համապատկեր Արեւմտահայ
Գրականութեան. 110, 143

ԻՄՍԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

- Շ. Ռ. Պէրպէրեան.** — Երկու ժամանակ-
ները. 21, 51

ԼԵԶՈՒԹԱԳԻՏԱԿԱՆ. —

- Պրոֆ. Հ. Անառեան.** — Իրանական ազգե-
ցութիւնը Հայերէնի վրայ. 27, 119, 163

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. —

- Խմբ.** — Աստուծոյ Զայնը. 1
Տառապանքին լոյսը. 33
Նորէն Անթիլիաս. 65
Ուխտաւորները. 68
Մեր վաղը. 97
Հայրենիքին իրականութիւնը. 129

ԿՐՈՆԱԿԱՆ. —

- Արաւազդ Արքեպս.** — Հացերուն հրաշքը. 100
Ե. Վ. Տ. — Ինչու Նարեկացի մը չունինք
այսօր. 4, 36
Թորգոմ Արևիկայ. — Խումբին հետ. 7
Վկայութիւններու քովէն. 75
Տաղնապին դէմ. 103
Պէտք է քալիլ երազին. 136

- Կ. Սրկ. Մկրտչեան.** — Մահը եւ Անմահու-
թիւնը (ԹԲԺԺ). 39, 79, 107, 140

- Հայրիկ Վրդ.** — Արդի աշխարհը եւ Քրիս-
տոնէութիւն (ԹԲԺԺ). 11

- Մ. Ե. Ն.** — Հոգեգալուստ. 71
Քարոզ ծննդեան. 134

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ.

- Ե. Վ. Տ.** — «ՀեՄ» Մատենաշարն ու Պար-
բերազիրը. 60
«Աստղերու տակ». 90
«Հայերգութիւն». 124

ՊԱՂԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ. —

- Արաւազդ Արքեպս.** — Սալահէտիւնի ամ-
բողք Սինայի անապատին մէջ. 87, 155
Պարգեւ Վարդապետ. — Երուսաղէմի տե-
ղազրութիւնը. 56

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. —

- Արաւազդ Արքեպս.** — Թաւրուրի կա-
թողիկոսարանին տեղն ու պատմականը
(ԹԲԺԺ). 23, 45
Ն. Մազուեան. — Կիպրոսի Յոյն Ուղղա-
փառ եկեղեցին. 122
Վ. Միլիոնեան. — Դօզ Նազար եւ Պաղտա-
տի Ս. Աստուածածնի եկեղեցին. 123

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ. —

- ՅՈՒՆՈՒԱՐ - ՓԵՏՐՈՒԱՐ.** — Ամսօրեայ լուրեր 30
ՄԱՐՏ - ԱՊՐԷԼ. — » » 61
ՄԱՅԻՍ - ՅՈՒՆԻՍ. — » » 91
ՅՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏ. — ՍԵՊՏ. — » » 126
ՀՈԿՏ. - ՆՈՅԵՄ. - ԴԵԿՏԵՄ. — » » 176

ՏԽՐՈՒՆԻ. —

- Տ. Եղիշէ Արքեպս.** Կարոյեան. 63
Աշոտ Նշանեան. 63
Տօրթ. Ն. Եաղիեան. 95
Սահակ Ծ. Վրդ. Աստուածատուրեան. 128

ԱՅԼԵԻԱՅԼՔ. —

- Հայաստանի օգնութեան ձեռնարկ Պաղեստի-
նի մէջ.** 91
Ս. Թարգմանչացի Վրժ.ի 80 ամեայ ամապերջի
հանդէս. 126
Յորքեանի մը առիթով. 161
«Երուսաղէմի տաղնապը». 167

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor - Father Torkom Manoukian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

Ս Ի Ո Ն

ԺԷ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1943

» ՅՈՒՆՈՒՍՐ — ՓԵՏՐՈՒՍՐ «

ԹԻԻ 1-2

ԽՍԻՆԴՐԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՁԱՅՆԸ

Հին օրերուն, Բաբելական, Եգիպտական, Յունական և Հռոմէական կայսրութեանց շրջաններուն, երբ պետութիւնները պատերազմով իրազործել փորձէին ազատութեան, խաղաղութեան եւ մարդկային բարօրութեան իրենց տենչերը, մարդկային և նիւթական ոյժերու ազդակներէն դուրս, կը դիմէին նաեւ պատգամախօսներու, ապահովուելու համար իրենց կեանքի եւ մահուան պայքարին մէջ։ Պատգամախօսը Աստուծոյ ձայնն էր, արդի հասկացողութեամբ՝ ժողովուրդներու խղճմտանքը։ Անշուշտ խնդիրը չի վերաբերիր հին օրերու պատգամներուն, անոնց ձեւին կամ արժէքին, այլ այն խոր ճշմարտութեան, թէ արդի պատերազմիկ պետութիւնները մարդկային և նիւթական միջոցներու զօրաշարժէն դուրս կը թողուն զԱստուծո, այսինքն մարդկային խղճմտանքը։ Հաշուի կ'առնեն մարդը, քանիք, սաւառնակը, երկաթը և քարիւղը, բայց չեն մտածեր անտեսանելիօրէն այս բոլորը կարելի և անկարելի ընող ոյժին՝ Աստուծոյ, դուք ըսէք ժողովուրդներու խղճմտանքին։ Չենք ակնարկեր արեւմտեան քաղաքակրթութեան տկարութիւններուն, ոչ ալ մարդկային յառաջդիմութեան զաղփաղիւնն ստուգանիչին, կրնան մարդիկ պայքարիլ յանուն անհրաժեշտ իրազործումներու, և պատերազմը կարևոր ազդակը ընել կեանքի այդ պայքարին, սակայն կեանքի այդ հաշուեյարգարին մէջ պէտք է լսուի Աստուծոյ ալ ձայնը։ Այս պարագան ոչ միայն պիտի սահմանափակէր հաստատուած անդթութեանց քանակը և անասնական ընազդներու վերընկումները քսաներորդ դարու քաղաքակրթութիւնն որակուած խղճմտանքներու մէջ, արդիւնք հոգեկան խորունկ ալլատեուման, այլ մանաւանդ պիտի խնայէր մարդու լաւագոյն կէսին՝ հոգիին նաւարեկութեան, թափուած արիւններուն վրայ։

Ինչ որ ալ եղած ըլլան պատմութեան դատումները մարդկային յառաջդիմութեան և խոտչներու ստուգանիչներուն նկատմամբ, խղճմտանքին կշիռը կը մնայ գերիվեր մարդկային արարքներու արժէչափումին մէջ։

154-98

19354 ա հ

Մարդս իրապէս մարդ է եւ իբր մարդ կ'ապրի ա՛յն ատեն միայն, երբ իր մէջ կը ծնի խղճմտանքը, բարիին ու ճշմարտին զգացումը, եւ որ զերիվեր կը մնայ օրէնքներէն և պէտքերէն: Երբ կը խախտի այս սկզբունքը մարդերու և ժողովուրդներու մէջ, այն ատեն կեանքը կը կորսնցնէ իր չափանիշերը. եւ ամէնօրեայ մտայնութեանց հետ կը ծփան արդարութեան նժարները. վա՛յ է անոնց որոնք այսպիսի մարմիններէ կը սպասեն ուղղութիւնը իրենց կեանքին:

Խղճմտանքը ստուգանիշն է ինչպէս անհատներու այնպէս ալ ազգերու. երբ այս զգացումը կը դադրի պայծառ նշանաբան մ'ըլլալէ, շատ բան կը ցնցուի ու կը կործանի ժողովուրդներու կեանքին մէջ:

Ժողովուրդները կ'անբարոյանան, երբ կը տեսնեն թէ քաղաքականութեան անունին տակ, անխղճութիւնն է որ կը զործէ. անոնք կը մահանան, երբ հասկնան թէ իրենց ներքին կեանքը շարժման մէջ դնելու սահմանուած բարոյական կարգ ու կանոնին մէջ խղճմտանքը բառ մըն է միայն:

Իբրեւ բնական զգացում մեր էութեան եւ անոր կարողութիւններուն եւ զործերուն, իբրեւ սէրը բարիին՝ անոր ծանօթութեամբը ներշնչուած մեղի, ու է ատեն և որ և է կերպով դատուած, Աստուծոյ ձայնն է անիկա, որ կը խօսի մեր սրտին մէջ, և իբր այդ՝ անստերիւր առաջնորդն է անգէտ և սահմանափակ մեր իմացականութեան, մեր զործերուն տալով բարոյական արժէք և զերազանցութիւն: Եթէ անհատական կեանքի մէջ այս ներքին ձայնին նկատմամբ մեր անտարբերութիւնը մեղ անասնութեան և անզգամութեան կրնայ առաջնորդել, նոյնը կրնայ պատահիլ նաև ազգերու: Իզուր չէ որ ըսուած է՝ «խորհուրդ մարդկան կամք Աստուծոյ», և ասիկա նախապաշարուածներէն հանուած տարազ մը չէ, այլ խղճմտանքէ պակաս ձեռնարկներու յաջողութեան կասկածը: Չեն բաւեր միայն հանդերձուած բանականեր և կարելի անականականներէ հեռու ծրագիրներ, պէտք է որ մարդիկ իրենց ձեռնարկներուն մէջ իրենց հետ ունենան նաև զԱստուծո, այսինքն բարիին ու ճշմարտին զգացումը: Վաթէրլօ, Վէրտէօն և Սթալինը ցոյց տուան ապացոյցներ են այս իրողութեան, ուր մարդկային հաշիւներէ վեր՝ անականալը կը միջամտէ: Հիւկօն պիտի ըսէր թէ մարդկային ամբարտաւանութիւնը երբ զԱստուծո նեղելու չափ ընդարձակէ իր սահմանները, կը խորտակուի, վասնզի ճշմարտն ու բարին կը յաղթանակեն ի վերջոյ, եւ պէտք է յաղթանակեն, և այս՝ անխորտակելի օրէնքն է մարդկային կեանքին:

Սուրը կրնայ յաղթութիւններ տանիլ. միտքը կրնայ զերակշռութիւններ շահիլ, բայց արդարութեամբ միայն կ'ըլլան վերջնական նուաճումները:

Մեր էջերը չենք կրնար բանալ արտառոց ինքնավստահ զաղափարազրութեանց դէմ վէճի մը ինքնին փոքուն փառասիրութեան: Բայց դառնութիւն է հաստատել որ քաղաքակրթութեան մը բարձունքներէն աշխարհը արհամարհելու չվարանող ազգեր, ամենէն աւելի, տան պատկերը այն վիճակներուն, որոնց կը հանդիպինք պատմութեան երկար բեմերուն վրայ ամէն անգամ որ աշխարհ մը, քաղաքակրթութիւն մը, իրաւակարգ մը, ապրելակարգ մը զահալէժ կը կործանին: Պարկեշտութիւն էր՝ մտածողներու համար, այս անկումներու զսպանակները, ազգակները ենթադրել, գտնել կարծել այն նկուն վիճակին մէջ որ արդարութեանն է երբեմն, երբ զայն խորունկ հեղնանքով մէկդի կ'ընենք մեր կեանքի դաշտերէն և արժէքի կը հանենք մեր եսին յիմար և անհուն պատ-

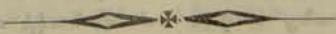
դամները: Եւ հակառակ կորակոր փորձառութեանց չենք սրբազրեր մեր անհուն միամտութիւնը, ու կը յամառինք հաւատալ մեր արժէքներուն, առանց Աստուծոյ, առանց խղճմտանքի, մի միայն մեր յիմարութենէն մեր կերտած աստուածներու:

Ամէն անգամ որ արդարութեան զգացումը կը խաւարի մեր ներսը, առիկա կ'ըլլայ սկիզբը իմացական յաւակնութեանց, կոյր ինքնավստահութեանց, որոնք զինն են անշուշտ ստոյգ հաշիւներու, ինչպէս դիտել տրուեցաւ վերը, երկաթէ բազուկէ շարժող ոյժերէ պայմանաւոր, և որոնց միակ մեղքը սակայն անզիտեւն է անակնկալը, ժողովուրդներու խղճմտանքին վրայ արհամարհոտ ծամածռութիւն մը, մեր ոյժին հպարտութեամբը ցաւազար կուրացումը: Մեր օրերու տեսաբաններուն յատուկ է այս կերպ ինքնախաբուծիւնը: Մէկը պիտի հնարէ անզիտութեան տարազը, ուրիշ մը՝ արագութեան հէքիաթը, երրորդ մը կայծակ պատերազմը, բոլորն ալ ի յառաջագունէ անողօք վստահութեամբ մը զրահուած, բոլորն ալ իրենց տուեալներու կախարդութեամբը առինքնուած, քիչ մը շատ աճապարոտ՝ մոռնալու համար թէ մարդկային ամէն արարք, ամէն կատարելագործութիւն և իրագործում, զուժար մըն է հոգեկան ուժերու, որոնք կրնան նուազիլ, բեկուիլ նոյնիսկ, բայց չեն մեռնիր: Ժ. Բ. և Ի. դարերուն մեծ պատերազմներ մղուեցան այս սխալանքներուն մոլուցքին մէջ: 1914ի սպանդը մաթեմաթիֆական ճշգրտութեամբ նախահաշուուած զիտութեան մը, կանխահոգութեան մը կը հպատակէր: Պատմութիւնը արձանագրեց սակայն ուրիշ փաստ որ կը հերքէր այդ բոլոր հաշիւները միակտուր: 1939ի սպանդը աւելի քան պայծառ հաշիւի մը փառքին մէջէն իր մուտքը ըրաւ: Անոր մեծ դերակատարը չվարանեցաւ յայտարարելու չարաշուք ժամէն քիչ առաջ, «թէ չունէր ոչինչ կորսնցնելիք, ընդհակառակը ունէր անաղին շահելիք»: Ասկէ աւելի յստակ կերպով մարդիկ չէին կրնար արհամարհել ազգերու խղճմտանքը, Աստուծոյ ձայնը: Անշուշտ սպանդը կը շարունակուի իր բոլոր կատաղութեամբը, ու երկաթին և ռումբին տրամաբանութիւնը դեռ չի թուիր խորտակուած ըլլալ: Բայց ապացուցուած իրողութիւններ կան միւս կողմէն — ատանցմէ մէկը ազգերու խղճմտանքին պոռթկումն է, տարերային, անդիմադրելի, անաւոր, որ անա կը քալէ, իր առջևէն քշելով երկաթները և կառքերը:

Ժողովուրդները մեծ են սուրի արկածախնդրութենէն. տուէք պատահարին ինչ որ պատահարին է, և Աստուծոյ՝ ինչ որ Աստուծոյն: Անհատներէն վեր են զանգուածները, ինչպէս անոնցմէ աւելի վեր՝ այն ոյժը, զոր մենք ճէյքսքըր, Պուշկին և Կէօթէ կ'անուանենք:

Աստուծոյ ձայնը մարդիկ չեն կարող խեղդել:

ԽՄԲ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԻՆՉՈՒ ՆԱՐԵԿԱՅԻ ՄԸ ԶՈՒՆԻՆԻՔ ԱՅՍՈՐ

Խորագիրը այս տողերուն աւելի քան տարօրինակ թուի թերեւս բոլոր անոնց, որոնք կրօնական նկարագիր ունեցող այս նիւթը դիտեն իրենց սեպական անկիւնէն, այսինքն չուզեն մտածել անոր. սակայն խնդիրը կրօնականէն աւելի ոգեկան է, և ատով իսկ միայն կրօնական: Վասնզի կրօնը հաւատքին գործունէութիւնն է ոգեղէնին մէջ, թուի՞ք մը դէպի ոգեղէնը, հետեւաբար խարխիւր մեր իմացական, բարոյական և գեղադիտական ապրումներուն:

Այսօրուան մտածողներէն շատերու համար կրօնը դադրած է ըլլալէ «խղճմբտանքով խառնուած բարոյական մը միայն»: Կրօնական հունով հոգեղէն իրողութիւններու հետազոտութիւնը իր ամենէն հետաքրքրական փուլերուն մէջ տակաւ մտածել տուաւ կարգ մը ոգեկան իրողութիւններու որոնք ցարգ զուտ զգացական, ենթակայական և նոյնիսկ աստաբանական էին նկատուած: Մարդաբանական, ընկերային և հոգեբանական գիտութիւնները լայն ու շարունակական առարկայ ըրին հոգեկան այս ոյժերը: Բնագոյ, զգացում, յայտնատեսութիւն, աղօտ և ենթակայական երեսները մարդկային փորձառութեան, մտքի և հոգիի խուլ՝ բայց իրական անդրադարձումներ են այն իրականութեան՝ որ իր վկայութիւնները ունի մեր մէջ, բայց կը մնայ դուրս մեզմէ:

Հակառակ արդի մարդկայնական (humanistic) մտածողութեան՝ մարդով զԱստուած բացատրելու, կրօնական զգացումը բնական անհրաժեշտութիւն մը ըլլալէ աւելի՝ անհրաժեշտ ծանօթութիւն մը, փորձառութիւն մը կը դառնայ, հոգեկան աչք մը՝ կեանքի բոլոր երեսներուն վրայ, ու մանաւանդ անհրաժեշտ ազդակ մը քաղաքակրթութեան: Այս իրողութեանց հակառակ միտումներն են պատճառ թերեւս որ աշխարհը կը յամենայ իր իրազործունեներուն և իտէալին ճամբուն վրայ, քառորդ դար հեղ մը կրակի տալու համար իր նիւթական

քաղաքակրթութեան բուրգերը: Վասնզի ճարժում մը որ կ'սկզբնաւորի ոչինչէն՝ յանգելու համար ոչինչին, յուսահատեցուցիչ և ունայն է:

Մարդկութիւնը երկու դարէ ի վեր այս յուսահատեցուցիչ և ունայն տեղատուութեան ու մակընթացութեան մէջ է. կը բարձրանան ձայներ որոնք զինք դէպի առաջ կը մղեն, և ձայներ՝ որոնք կը հեղնեն իր էութեանը մէջ տաղնապող զգացումները:

Դեռ երէկ մարդկային յառաջդիմութիւնը և զայն պայմանաւորող բոլոր ազդակները կասկածի կ'ենթարկուէին. իտէալը մարդկային յառաջդիմութեան համար զօրացուցիչ մըն էր լոկ, մտապատկեր մը իր ըզձանքներու ճամբուն, աւելի ճիշդ՝ դեռ չիրագործուած իզձ մը իր կարգին: Դեռ երէկ՝ հին քաղաքակրթութիւնները համեմատուած նորին, աւելի բարձր ցոյց կը տրուէին, եզրակացնելով թէ մարդուն կատարելութեան ոսկեդարը ապագայէն աւելի անցեալին մէջ է:

Սակայն վերոյիշեալ յոռետեսութեանց կարգին, միխթարական է լսել ձայներ՝ մարդկային յառաջդիմութեան բնական օրէնք մը ըլլալուն և մեծ ճակատագրի մը սահմանուած ըլլալու մասին: Թէեւ այս լաւատեսութիւնը խախտեցաւ անցեալ Մեծ Պատերազմին, որ քաղաքակրթ կարծուած աշխարհը անգթութեան և անասնութեան պիտի մղէր. բայց լաւատես հոգիները չյուսահատեցան, մտածելով թէ կարծեցեալ յառաջդիմութիւնը սպասուածէն աւելի քիչ եղած էր:

Այսօրուան մտածող աշխարհը եկած է այն եզրակացութեան, թէ մարդկային յառաջդիմութիւնը կայ և կարելի է, եթէ մենք հաւատանք անոր, և իմաստութեամբ կիրարկենք մեզի տրուած բարիքները անոր երթալու համար:

Լայն բացինք՝ վերնագիրը լուսաբանող այս փակագիծը, ցոյց տալու համար թէ մասնաւորաբար կրօնական իտէալները քրմածին հաւատալիքներու դրութիւն մը չեն՝ ժամանակի մը համար միայն՝ յետոյ լըքուելու սահմանուած, տեղ տալու համար ուրիշ լաւագոյններու:

Իտէալը զոր կրօնը կը նուիրագործէ մարդուն մէջ, ընկերային, բարոյական և

միաստիկ ըլլալէ յետոյ, ինքնեկ և մարդկային է։ Մեր օրերու տալանապաներուն մէջ մարգունն այդ իտէալը գրեթէ մոռացութեան է տրուած։ Ամէն ինչ ժամանակէ մը ի վեր առաւելարար տնտեսական առանցքին շուրջ կը դառնայ։ Բայց մարդը հացով չապրիր միայն, եթէ նոյնիսկ զանգուածներ այդ հացին համար ծախսեն ուրիշները և ծախսին ուրիշներու։

Մեր ժողովուրդը իբր մաս այս մտայնութիւններէն և տալանապաններէն անցնող աշխարհին, որքան ալ հեռի ըլլան իր ականջները և փութ մնան իր ջիղերը, չեն կրնար չազդուիլ այս ամենէն։ Դժբախտութիւն որ մեծ ծովերու այս փոթորկումները իրենց հեռաւոր ծանծաղուտներու վրայ աւելի ուժգին զգացուին, և մենք զանոնք դիմաւորելու տրամադրութիւններէն բնաւ հեռու չենք եղած, մեր պատմութեան իսկ վկայութեամբ։ Պէտք է մոռնալ որ մեր աշխարհը իր հողային դիրքով և դուրսի ազդեցութիւնները դիմաւորելու կերպով, ներքինի ոյժ մը եղած է, հակասութեան հանգոյց մը դուրսէն եկած ազդեցութեանց։

Այժմու աշխարհին մէջ մարդը մաս կը կազմէ առարկային, գործիք մըն է ընկերութեան, ազդութեան, դասակարգի։ Ինքզինքին հետ է մարդը իր ներքին ապրումներով և կեցուածքով։ Պատերազմը պատրաստեց սերունդ մը որ կը հաւատայ ոյժին, մարդկային հոգին անգամ ազդանացած և ընկերայնացած է։ Վերոյիշեալ վիճակները ազգային, հոգեկան, տնտեսական և մշակութային մարդերու, խանգարած են մարդուն իրական պատկերը, մարդը դադարած է ըլլալէ գերագոյն արժէք, պատկեր Աստուծոյ, և դարձած պատկեր ու սպասաւոր մեքենային, և այս՝ հերքումն է միտքին, մշակոյթին և անոնցմով պայմանաւոր բոլոր արժէքներուն։

Մարդիկ դեռ երէկ կը հաւատային թէ Շէյքսպիրը պէտք էր փոխել Հնդկաստանի հետ, և թէ կէօթէն Գերմանիան իսկ է։

Եւ այս բոլորը՝ զալու համար մեր վիճակին, մեր ժողովուրդի հոգեյատակին, որ, ինչպէս ըսինք, նոսրացած մասն է խանգարուած այս ընդհանրութեան։

Սիւն, իր «Հայ Սփիւռքը» պատկերող Խմբագրականներով, ընդհանուր գիծերուն

մէջ երեսած է արդէն այն բոլոր ախտանշանները որոնք մեր ժողովուրդը կ'ընեն անպաշտպան, նկուռ, անոյժ և բաժան բաժան, թէ՛ ներքին և թէ՛ արտաքին ճակատներուն վրայ, ըլլան անոնք յարանաւանական անհանդուրժողութիւններ, ըլլան կուսակցական տարանջատում, դադարաւորական դատորոշում, և կամ բարոյական ու տրնտեսական պատճառներ, այդ բոլորը քով քովի կուգան պատճառ դառնալու մեր իտէալի շէնքի կքման, ճարձատման։

Եւ սակայն ազգային և կրօնական դիտակցութիւն մշակելու գործը դիւրին չէ. ան կը կարօտի պայմաններէ առաջ և միջոցներէ վեր, ստեղծագործ կարողութիւններու։ Ձեն բաւեր ներարկում և եղածը ըմբռնելու կարողութիւնն ու հանրացումը, այլ անհրաժեշտ են՝ մտածումի, զգացումի և կամեցողութեան այն ուրոյն կերպերը, որ յատուկ են Հայութեան։ Մեր պատմութեան մէջ, մենք ունեցեր ենք չըջաններ, ուր մեր տոհմային ոգին, ցեղային ընդունակութիւնները և ժամանակի տուրքերը հաշտուած և յօրինումի եղած են, տալով մեզի մեր Ոսկեդարու աննման հեղինակները, Նարեկացին, Շնորհալին և ուրիշներ։ Եւ այս հրաշագործութիւնները պատահած են երբ ցեղային ոգին իր բարձրագոյն արտայայտութեան է հասած, երբ կրօնը հաւատալիքներու դրութիւն մը ըլլալէ աւելի, մարդկային ապրումին անհրաժեշտ մաս է եղած։ Վասնզի կրօնական Միսիսիսիզմը սկզբունքն ու էութիւնն է արուեստին, զգացումն իսկ է մտքին՝ բնութեան ներդաշնակումին և սիրոյն մէջ։ Արուեստը իրացումն է իտէալին, մարմնառութիւնն է ոգիին՝ մարդուն գործին մէջ, ինչպէս է ան բնութեան գործերուն մէջ։ Մարդկային արուեստը կը վերբերէ մտքին կեանքը իր զգալի ձևերով, ոգեկան կարգի մը մէջ հանելու համար զայն։ Վասնզի կրօնը իբրև խորհուրդ և տարր մտածողութեան, կը լայնէ սահմանները մեր յայտնատեսութեան, և կը թուազէ աստիճանաւորումները մարդկային յառաջդիմութեան։ Կրօնները կրնան մեռնիլ, բայց կրօնական զգացումը մարդուն հետ ծնած է և մարդուն հետ կը վերջանայ։ Մարդը առանց Աստուծոյ հազիւ թէ մարդկային է։

Վերադառնալով մեր բնաբանին, որ

Ափիւռքի ստեղծումներուն մէջ, ի՞նչ զիւրին են երբեմն բառերը, կը հերքեն անոր հիմնատարրին իսկ գոյութիւնը, վասնզի կեանքը այն կալուածն է, ուր գործելու կանչուած է արուեստագէտը. արուեստն ու կեանքը չեն հերքեր զիրար և իրարու հետ սերտ առնչութեան մէջ են. սխալի մէջ չենք հետեւաբար երբ կը փորձենք վերի մտածումներու լոյսով գունաւորել ջանալ տոյն պատկերը այս հոգեկան անգայտութեան, չըսելու համար աւերումին:

Եթէ ըսենք թէ մենք տակաւին երէկ հաւատալիքներ ունէինք, կը հաւատայինք մեր ցեղին, կը հաւատայինք մեր անցեալին, մեր ապագային և Աստուծոյ, և այս օր եթէ բոլորովին զուրկ չենք այդ բոլորէն՝ զեղուն ալ չենք անոնցմով, անարդար եղած չենք ըլլար:

Դեռ երէկ՝ կը հաւատայինք, թէ և փոքր ածու, բայց մեր մէջ ևս գործուած են մեծ մեծ քաջութիւններ և առաքինութիւններ, ու կրնան գործուիլ դեռ. թէ երբեք չենք քնացած մեր բախտին վրայ, որովհետեւ մեր սրտին մէջ անկորուստ կը մնար փրկութեան յոյսը, հաւատքի մատենին մէջ արցունքով և արիւնով տողուած այդ մուրհակը: Եւ այս անոր համար, վասնզի ունէինք հաւատք, որ ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ այն ներքին վիճակը, որով անհատներն ինչպէս ազգերը իրենց մէջ պահեստի ունին և որուն շնորհիւ կը զիմաւորեն իրենց գոյութեան սպառնացող վտանգները: Կրօնական հաւատքին համար չէ միայն մեր օկնարկութիւնը անշուշտ, սակայն միմոռնաքորամէն իրական հաւատք միշտ կրօնական նկարագիր մը ունի, ինչի որ ալ վերաբերի: Անշուշտ թէ Հայութիւնը իր հոգին չէ պարպած հաւատքէ, բայց մենք կը գտնուինք վիճակներու և երեւոյթներու զխմաց՝ որոնք լուրջ կասկածներու և տրտում հեռապատկերներու կը տանին մեր հոգին, ցեղային այն բոլոր առաքինութիւններուն նկատմամբ, որոնց շնորհիւ բան մը արժած և կրնայ արժել տակաւին մեր ժողովուրդը:

Եթէ ուզենք հոգեյատակել այդ վիճակը, այսինքն բոլոր ակտանշումներուն բուն ակտը, եթէ կարելի է այսպէս ըսել, զայն կարելի է տեսնել նիւթական տուեալներէ միայն առաջնորդուելու այն կեցուածքին մէջ, որ ինչպէս ամբողջ աշխարհին, նոյն-

պէս և մերն է օրերու այս անորոշութեան և հերքումին մէջ: Այսօրուան աշխարհը կը դառնայ զխաւորաբար նիւթական առանցքներու շուրջ, եւ այս մտահոգութիւնը պէտքի մը գոհացում ըլլալէ աւելի, վերածուած է այլևս հոգեկան կեցուածքի մը: Ան չի ծնիր լոկ ընկերային և տընտեսական պայմաններէ, այլ աւելի բանէ մը որ նիւթապաշտական է առաւելաբար: Այս վիճակը յաճախ իր շուքերը մօտեցուցած է մարդկային ապրումներուն պատմութեան մէջ սակայն վերջացող դարաշրջանը զայն իր բարձրակէտին հասցուց: Շատեր անցեալ դարու մեծ մարգարէներէն, զգացած էին յաղթանակը այս նիւթապաշտութեան իրապէս մեծ մշակոյթներուն վրայ, թէ դասական մշակոյթը և քրիստոնէական իրական ոգին նահանջի մէջ էին. վասնզի տիրապետելու և հարստանալու կամքը իշխած էր մտքին, հոգիին, սրբութեան:

Ասպետը, վանականը, իմաստասէրն ու բանաստեղծը փոխարինուած էին դրամատէրով, ղիւանագէտով, վաճառականով: Հոգեկան միասնականութիւնը փոխարինուած է դրամական շահամոլութեամբ, և այս մարդը տարած է նիւթապաշտութեան, խորտակելով ոգին՝ որ թօիչքն է բոլոր տեսակի արուեստներուն:

Եւ տակաւին պէտք է աւելցնել թէ այսօրուան աշխարհը չի հաւատար իրական ազատութեան, անհաղորդ է Գողգոթայի ողբերգութեան: Տխեղձ իրապաշտութեան այս դարը զուրկ է նաև խորհրդապաշտութենէն ու գաղափարապաշտութենէն, անոր համար իրեն կը պակսի հերոսը, սուրբը, մարգարէն: Հոգին միայն կրնայ նուաճել նիւթին այս տիրակալութիւնը, որուն ճանկերուն մէջ կը հեծէ մարդը, փոր մը հացի և քիչ մը հաճոյքի համար ծախելու չափ իր ազատութիւնը:

Ե. Վ. Տ.

(Շարունակելի)

ԽՈՒՄԲԻՆ ՆԵՏ

«... Եւ դուք յիս, եւ ես ի ձեզ»
(Յովհ. ԺԿ, 20)

Տարօրինակ ու տարբեր՝ այս վերտառութիւնը, խորթ ըլլալու չափ իր պարտանակութեան տեսակէտէն, կը գծուարինք երբ կարծես զգալի ու մատչելի դարձնել զայն ներկայ դարու կազմապարտած, մեքենացած ու նիւթացած մեր մտածողութեան։ Այնքան ինքնաբաւ որքան յաւակնոտ մեր օրերուն մէջէն՝ այնպէս ալ հեռու՝ այն ազնուական զգացումէն որ բիւրեղացումն է զոհողութեան գազափարին։ Չէ՞ որ խումբին հետ ըլլալ ու խումբին մէջ ինքզինքը զգալ, պարտադրել է ինքզինքին կարգ մը զրկանքներ, ենթարկել է իր անձին ձգտումները նոր գրութեան մը։ Ուր կարծես կերպարանափոխ կ'ըլլան անոնք, գիծեր կորսնցնելով տարածուն իրենց էութիւնէն։ — Ու մտածել որ կը վախճան մարդիկ մոռցուելէ, կորսուելէ։ Վախկոտութենէ աւելի, ատիկա խորունկ ձայնն է մարդոց հոգիներուն մեռնիլ չուզելու, յաւերժանալու ըղձանքին, — թէն՝ գիրենք պրկող այդ տազնապլին ետեւն, մոռնան անոնք յիշելու թէ իրենց այդ ըղձանքին իրադործումն իսկ է հրաշքը խումբին։ Անոր տեսիլներուն բացուիլ, անոր ապրումներէն, երազներէն խանդավառուիլ, ինքզինք մոռնալ, կորսնցնել հոսանքին մէջ անոր օրերուն, անոր աճումին, գտնել է իրապէս ինքզինք, իրական իր անձը։ Աւելի ամուր, աւելի լիացած, աւելի կենսունակ ու զօրւոր։ Չէ՞ որ ակօսներու մէջ մոռցուելէ ետք միայն — քանի որ պահանջքն է այդ իրենց գրութեան — սերմերը, մէկ կողմ դրած՝ դուրս նետուելու, շուտ մեծնալու իրենց ձգտումները (եթէ ուզենք անձնականութեան, զգացումի երակ մը գնել ու տեսնել անոնց շարժումին մէջ), քիչ քիչ բայց հաստատ կ'աճին հեքին ներքեւ լոյսին ու ջերմութեան։ Ըլլալու համար, յետոյ, հաստաբուն կաղնին և կամ ծառաւոր մրգաստանը՝ ծաղկուն, և խաղաղութեան ու երջանկութեան ծփանքով մըն ալ թրթռուն։

Բայց հիմա անհամբեր են մարդիկ,

քիչ մըն ալ ջղագրգիւ, հպատակելու համար իրենց անհատականութիւնները խմբող, որոշ տարողութեամբ՝ իրենց պղտիկ փառասիրութիւնները ցանկող կարգի մը՝ գրութեան մը։ Ու այդ կարգը խմացումն է, գազափարն է խումբին։ Որուն մտածումին գիմաց մարդիկ յաճախ տազնապլ ունին անորմէկ անգամը միայն դառնալուն։ Մինչդեռ, մենատիրական խաւ ձգտումը ասեղ կուտայ իրենց այլամերժութեան զգացումին՝ ինչպէս կ'ըսեն, փոխանակ մէկ մասին, գայն ամբողջ ինք ըլլալու։ Ու ասոր համար թերեւ, երջանկութիւնը չի գար, չիջներ մարդերուն, որովհետեւ ան չի կըրնար այդքան պղտիկնալ։ Ու մարդիկ չեն կրնար հասնիլ անոր, վասնզի փոքր է ոսպնեակը իրենց ներաշխարհին՝ առնելու, խտացնելու չափ խորութիւնը անոր լայնքին։ Խումբը վեր է անհատներէն, հակառակ անոր անհատներով պայմանաւոր ըլլալուն։

Ու կը յամառի մարդկութիւնը դեռ, գիւտը ընելու երջանկութեան, ապաստանած՝ պատնէշներուն ետեւ իր գիտութիւններուն։ Այսինքն այն զգացումը որ հաւաքականութեամբ միայն կը ստեղծուի, ծառայեցնել անհատներու ճղճիմ հաճոյքներուն վայելման։ Ու յաւակնութիւնը ունի ան, զրահներով ու պողպատներու միջոցաւ, տալ մարդերուն, խորունկ ու տրտում ըղձանքը իրենց հոգիներուն։ Բայց երանի անոնց որոնք չեն շլանար ամպերու ետեւն վարածակուած շողիւններէն։ Այնքան վաղանցուկ, այնքան անիրակաւ։ Ու աւելի երանի անոնց որոնք չեն մոռնար բխումը իրենց հոգիին, ու անոր խոր երազներուն։ Չեն տարածուիր՝ պատրանքին ետեւն ամէն նոր ձայնի։ Ու կը խորանան, կ'աղւորնան իրենք իրենց, ճերմակ ծաղիկներուն պէս նշենին, նոյն բունին վրայ բացուած, քաղցրանալով կարծես իրենք իրենց, և ամբողջին հետ ունեցած իրենց այդ յորաբերութեանը մէջ։

Տեղը չէ անշուշտ ներկայացնելու խումբին զգացումը, ընկերութեան կամ միութեան մը պատկանելու տեսակ մը հպարտութիւնը՝ հոգիին մէջ պղտիկներուն ու մեծերուն, հետզհետէ լայնցող՝ տարիներուն հետ իրենց պատանութեան, հասունութեան։ Միայն գիտնալ է պէտք, թէ

մարդուն մէջ իրաւ է ու խորունկ՝ այդ զգացումը: Պահանջքի պէս: Ստորագրածութեան բարդոյցի պէս — թէքնիկ բացատրութեամբ inferiority complex ըստածը, իբրեւ հոգեբանական մութ ու թանձր յատակ, մատնանշելու համար անժխտելի ազդակ մը, մարդոց կեանքին և դործերուն մէջ յայտնուող ոչ-անկեղծ, անբնական, ոչ-ինքնեկ շարժումներուն, զիրար ժխտող արարքներու գոյութեան: Նոյնիսկ անոնց մօտ որոնք ցուցադրութիւնը կ'ընեն իրենք զիրենք դուրս նետելու, հեռու յատարարելու ունէ խումբէ, ընկերակցութենէ: Զէ՞ որ խումբը թիւընէ. այլ ծիրանի գօտին՝ մինչև հեռունները, ծովերէն ալ անդին կամար կապող, ու հոգիին լեցուիլն ու պարպուիլը ուրիշ հոգիի մը կամ հոգիներու սափորին մէջ: Եւ աւելին՝ այդ հոգիներուն այդպէս իրարմով լիանալը ու բարձրանալը՝ տեսիլքի մը համբով՝ «մինչև գազաթն արփաւէտ»: Որուն խտացուած մէկ երեսը՝ պատկերն է՝ «երջանիկ մարդը»: Ինք իրեն համար ապրուած՝ խոտ է միայն կեանքը մարդուն: Ինք իրեն վայելուած արքայութիւնն իսկ արքայութիւն է (ներուի մեղի այս մարդկայնացած, քիչ մը ծայրայեղ, բայց իրաւ, լայն հոգիներուն տազնապը արտայայտելու համար տրուած բացատրութիւնը):

«Եւ դուք յիս և ես ի ձեզ»:

Խաղաղ լճակի մը ափին, բնութեան գեղեցիկ մէկ տեսարանին դիմաց, և կամ հողեկան լեցունութեան մը, խանդավառութեան մը պահուն արտաբերուած բառերէն ասոնք, տարակուսելու համար կարելիութիւնը այն կերպ մտածուած հոգեխառնումին: Ձայնն է ատիկա երիտասարդ բայց տրտում վարդապետի մը հոգիին, իր զիշերներուն գուցէ ամենէն խորհրդաւորին մէջէն այսպէս եղանակաւորուած: Գիտէ ինք թէ համբուած են իր ժամերը: Գիտէ ինք թէ ցրուին պիտի քիչ յետոյ, իր հիացումին մէջ իրենք զիրենք աշխարհէն կարծես կտրած իր աշակերտները, երբ իջնեն, քիչ յետոյ, աշխարհին, անոր անակնկալներուն: Գիտէ ինք թէ մարդերը մոռցնել պիտի տան զինք անոնց հալածուած հոգիներուն անդոհին մէջ: Բայց ըսեր էր իրենց չվախնալ մարդերու խորթ նայուածքներէն: Չտարուիլ հրապուրանքէն այս աշխարհի վայելքներուն: Ըսեր էր իրենց չըտա-

րածուիլ անխորք ապրումներու, օրինացած ցամաքութեանց ետեւէն: Հեռու մնալ երկմտութեան, կասկածանքի, նախանձի խորտակող փոքրութիւններէն, քանի որ անոնք բոլորը մէկ արդիւնքի պիտի հասնէին. — հոգին սպանելու իրենց էութեան: Ու ըսեր էր նաև թէ ի՞նչ կ'արժէ՝ երբ մարդ ամբողջ աշխարհը շահի և իր հոգին կորսնցնէ:

Խոստումներ կան կեանքի մէջ որոնք չեն բաշխուիր շրթունքներով, բայց որոնք կը գնուին սրտի տուրքով: Ու կը զգացուին ու կ'ապրուին: — Եւ իրաւ ալ կը լայնայ ու կ'աղուորնայ հեռասոյզ այդ վարդապետին հոգին, երբ խումբի մը զգացումին հրաշքէն ու մխիթարութենէն կը խօսի անոնց: Ու ասիկա՝ այն պահուն, ուր, իրեն համար յստակ էր կարելին և անկարելին՝ ապագան. ուր, գիտէր ինք թէ լքուէր պիտի իրեններէն, ու մնար միւսակ (որովհետեւ այդպէս պիտի ուզէր յիմարութիւնը մարդերուն, որովհետեւ անոր լքումին մէջ միայն պիտի կարենային մարդիկ հրճուանքը տօնել իրենց յաղթանակին): Բայց ուր, կ'ուզէր որ չտարտղնուէին գոնէ անոնք, այլ գտնէին նորէն իրար՝ իրմէ յետոյ, իրմէ հեռու: Ու երեք տարիներու իր խօսքերը միակ պատուիրանի մը մէջ խտացնելով — «Որեքեք զիրար և ես այն ատեն ձեր մէջն եմ արդէն» — կը խոստանայ Հոգին զրկել իրենց, որ մէկ կողմէ ծաղկումն է իրենց ապրումներուն քաղցրութեան, իրենց սէրերուն միախառնումէն յառաջ եկած հրճուանքին, և որ՝ միւս կողմէ, այդպէս ծաղկած այդ Հոգին պահէ պիտի զիրենք իրենց զօրութեան, տոկունութեան, շէնութեան, ոգիին մէջ, կապը, միջնորդը դառնալով կարծես իրենց հեռու աշխարհներուն: Այնքան անժխտելի է դերը Հոգիին, կեանքէն ներս խումբին և ընկերային ունէ կարգի կազմակերպութիւններուն:

Ու չէին հասկնար Յիսուսի բարեմիտ այդ աշակերտները, թէ ի՞նչ էր Հոգին: Բայց ըսեր էր անոնց, թէ ներշնչումն է ան: Ուժը՝ կեանքին, ապրելուն: Ներգործութիւնը: Շնորհը: Ստեղծողը: Մըխիթարիչը՝ ոչ սակայն այն մխիթարութեամբ որ մոռացումին կուտայ ինչ որ ապրումն էր եղած մինչև այն ատեն իրենց հոգիներուն, այլ այն միւսը՝ որ աւելի պիտի բանայ զիրենք, իրենցը եղած ապրումներուն խոր

ճանաչումին, այդ ճանաչումին լոյսովը յաղթելու համար դալիք տեղոյն օրերու ցաւին, և այդ յաղթանակովը մխիթարուելու, իրենք իրենց մէջ, ամբողջ խումբով։ Բայց չէին ալ դիտար թէ լինչպէս իրենցմէ իւրաքանչիւրը պիտի մասնակցէր այդ Հոգիին։

Ու մինչև այսօր։

Եկեղեցին և տունը, ընկերակցութեան զգացումն է որ կը քաջալերեն անհատներու մէջ։ Անոնք սնուցանողը կը գառնան այդ զգացումին, որով յառաջ կուգան մարդկային կեանքի զանազան խմբումները։ Ճշտուած երեք կերպերէն՝ սրբովմարդիկ մաս կը կազմեն ընկերակցութիւններու — համակրական, միջնորդական և անդամական կամ գործարանաւորական — վերջինը լաւագոյնն է անուշտ, որ ոչ միայն զանց չընկնի առաջին երկուքը այլ ընդհակառակը կը զերազանցէ ալ զանոնք, զորս պարտի իր մէջ ունենալ, աւելի կենսունակ դառնալու համար։

Ու ամբողջ էջեր՝ Յովհաննու Աւետարանի ԺԴ. դուռնէն սկսեալ, այս տեսակի խումբի մը, ընկերակցութեան մը երազը պատմող՝ Յիսուսէն, որ իբրև կտակ կը փոխանցէ զայն իրմէ այնքան սիրուած պղծիկ իր խումբին — «Եւ դուք յիս և ես ի ձեզ»։

Համակրութեան զգացումը կրնայ մարդերը քովքովի բերել։ Եւ այն ատեն կ'ուսնեանք անհատներ որոնք նոյն զգացումներուն, նոյն խորհուրդներուն, ձգտումներուն, յոյսերուն ու նպատակներուն մասնակից են — ինչպէս վերլուծուած իմաստն իսկ բառին այդ կը թելադրէ՝ նոյն-կրումները ունենալու։ Ու բարիք մըն է ասիկա։ Քանի որ հոգեբանական խորունկ իրողութիւն մը ունի իրեն իբրև յատակ — լինչ է գաղտնիքը ուրախութիւն մը, խեղճ մը, յուսալսարութիւն մը, վիշտ մը ընկերովի բաժնելուն։ Չէ՞ որ կը զօրանայ, խանդավառող կը դառնայ, կը խորանայ ու կը քաղցրանայ անիկա, անոր ընկերաբար բաժնուելուն իսկ համար։ Հասկնալի ուրեմն որ համակրական զգացումներով կազմուած ընկերակցութիւն մը բարիք ըլլայ զինքը կազմող անհատներէն իւրաքանչիւրին համար, երբ կարողութիւնն ունի հպելու կեանքէն պատճառուած չարիքներուն,

և այդ հպումին դիմանքովն իսկ անուշութեան բուրում մը հանելու՝ լոյսին, զգայութեան, փոխակերպելով այդ չարիքները երանութիւններու։ Յիսուս ոչ թէ անհատներու, այլ սիրուած խումբի մըն էր որ կ'ըսէր — «Երանի է ձեզ, յորժամ նախատիցեն զձեզ մարդիկ և հալածեսցին, եւ հանդիպեն անուն չար զձէն՝ սուտ՝ վասն իմ, ցնծացէք և ուրախ լինուք»։

Բայց հասկնալի՝ նոյն ատեն, թէ որքան անբաւարար է համակրական ընկերակցութիւնը, եթէ անիկա մնայ իսկ համակրութեան վիճակի մէջ, առանց ճիշդ ընելու վշտի կամ յուսահատութեան պատճառներուն բարձման։ Այս է ահա երկրորդ երես մը ընկերակցութիւններու գործին մէջ, որուն միջնորդական անունը արւելինք։ Ասոր արժանիքը ոչ միայն համակրութեան զգացումը պահելն է խումբի անդամներուն միջև, այլ գործնէն է իբրեւ միջնորդ. նպատակի մը իրադրութեան ծառայելը՝ այնպիսի կերպերով, արարքներով, կազմակերպութեամբ, որոնց հետեանքը օգտակար ըլլայ որքան խումբին անդամներուն նոյնքան անոր անմիջական յարաբերութեանը մէջ եղողներուն համար։

Ոմանք՝ զիւրին, ուրիշներ նուաստացնող համարին թերեւ, նման զերի մը ստանձնումը խմբակցութիւններէն ներս։ Ոչ մին, և ոչ՝ մանաւանդ՝ միւսը։ Գիտնալին անոնք՝ որ մարդիկ կը տառապին յաճախ խմբակցութեան այս կարգէ զգացումին, զխտակցութեան պակասէն։ Գիտնալին անոնք՝ որ արժանիք մըն է ատիկա ամէն կարգի մարդերէն չսպասուող։ Բարութեան շնորհն է այս կարողութիւնը՝ ինչպէս անհատի նաեւ ընկերութեան մը կեանքին մէջ։ «Եւ եկի զի զկեանս ունիցիք, և առաւել ևս ունիցիք»։ Երանի անոր որ պիտի կարենայ Յիսուսին վստահութեամբ, զխտակցութեամբ, բարութեամբ, անկեղծութեամբ, ամբողջ լայնքովն ու սպիտակութեամբ իր հոգիին, տալ նոյն երաշխիքը, ու մխիթարութեան գործը կատարել, տառապած հոգիներուն մէջ անձկութեամբ ու սարսափով ապրող Աստուծոյ զաւակներուն։ Հոգ չէ թէ շատեր երկմտին ու մոլորին իրենց ենթադրութիւններուն մէջ՝ անոր կատարած զերին վիճութեան մասին։ Եկեղեցիներն է եղած այդ զերը՝ իբրև միջ-

նորդ, իբրեւ նուիրական պաշտօն մը կատարող medium, Հօր մը՝ մոռցուելու չափ կարծես հեռուն ապրող, և իր զաւակներուն միջև: Բայց առիկա դերն է նաև բոլոր ժամանակներու բոլոր սուրբերուն, հերոսներուն, մարգարէներուն և մեծ հոգիներուն, որոնք չեն հարցնեն՝ Քրիստոս համար՝ ստանձնումը այդ պաշտօնին»:

Ու քայլ մը ևս՝ դէպի խորունկը, դէպի ազնուագոյնին ձգտումը, պիտի տանի մեզ կազմակերպութեան, ընկերակցութեան այն տեսակին, ուր անհատներու անձնականութեան կերտումը կարելի կը դառնայ: Անդամային կամ գործարանատրական անունը տուինք անոր, որովհետեւ այս պարագային համակրական զգացումները չեն որ անհատները իրարու կը բերեն, այլ հոգիի ուրիշ խորունկ կապ մը որ իբրեւ անհրաժեշտութիւն, իբրեւ վեհազգած մղում, բարձրացում, ինք իրմով միայն չլիացող, ուրիշներ ալ իր մէջ առնող՝ իր մօտ հանգուրժող լիութիւն, անխառն սէր, տիրաբար պիտի գործէ անոնց մէջ, աւելի թափանցիկ ընելու համար երջանկութիւնը իրենց անձերուն: Անոնք կրնան իրարմէ տարբեր գաղափարներ, ձգտումներ ունենալ: Կրնան չբաժնել միւս անդամներուն զգացումները, նըպատակները: Բայց անոնք այնպէս պիտի յարաբերին, ներգործեն իրարու, որ աւելի զօրանայ, աւելի ճոխանայ իւրաքանչիւրին զգացումը: Աւելի պարզուն, ազնուանան անոնց գաղափարները: Աւելի լայնանան, յստակուն ակերը անոնց ներշնչումներուն, ստուգութիւնը, ազդուութիւնը անոնց իտէալներուն: Եւ առիկա անուշութիւն մը պիտի բերէ անոնց ապրումներուն, հրապոյր մը, քաջողական զօրութիւն մը պիտի տայ անոնց հոգիներուն:

Կարճ թող ըլլայ մեր պատասխանը անոնց՝ որոնք երկմտելով պիտի հարցնեն՝ «Բայց ի՞նչպէս այս բոլորը»:

— Այն որ կը փորձէ ու կը փնտռէ, ան պիտի գտնէ:

Մէկդի՝ մոլորանքը շատերուն, որոնք անձնականութիւնը առանձնականութեան մէջ կը խորհին գտնել: Դժբախտ պիտի ըլլան անոնք: Հեռու պիտի մնան անոնք թաքուն այն խողանքներէն մարդկային հոգիի, որ լուռ ու խորունկ հասկացողութիւնը, հանգուրժողութիւնը, յարաբերութիւնը կը

ստեղծէ անհատներու միջև: Ուր հասկնան պիտի անոնք զիրար, պահելով հանգիւրձ իւրաքանչիւրը իր անձնականութեան կնիքը, իր զգացումներուն, գաղափարներուն, դատումներուն ինքնատարութիւնը:

Նման է, չէ՞, այս խմբակցութիւնը, մարդկային մարմինին՝ իր անդամներով, գործարանատրութեամբ: Ու նոյնն է որթի և ուռի այն յարաբերութեանը հետ որ ներկայացուած է Յովհաննու Աւետարանի մէջ. գլուխին մէջ: Ամէն անգամ և ուռ իր առանձին պաշտօնը ունի, և սակայն առանձին ապրելու համար չէ այնտեղ: Ու չի կրնար՝ ամբողջէն դուրս, նոյնիսկ ինքզինքը ապրի:

Աւելցնենք՝ յարաբերութեան այս կերպին մէջ, համակրութեան զգացումը, երազի մը, իտէալի մը ձգտումը, այն ատեն չօշափելի պիտի դառնայ այնքան տարբեր այդ անձերուն իրարու վրայ ունեցած ազդեցութեան բարիքը, մեծութիւնը, զօրացնելով, բարձրացնելով իւրաքանչիւրին անհատականութիւնը: — Այսպէս ապրեցան Յիսուս և իրենները: Մարդեր էին անոնք տարօրինակ բնաւորութիւններով, քմայքներով: Մէկը իր զգացումներուն զսպուած, պրկուած յորդուութիւնը բացող՝ ալիքներու քաղցրութեամբ. միւսը՝ իր պատրաստակամութիւնը, կորովի հասնող իր աշխոյժը՝ երբեմն տարածուն, երբեմն տիրական. ուրիշ մը՝ իր գալիլիական գաշտերու թաքուն հրապոյրներուն ծփանքը. տակաւին ուրիշներ՝ իրենց նախանձայնագութիւնը, իրենց «հաշիւ»ները, նուիրումը, լրջութիւնը: Բայց աղուորութիւնը այս բոլորին. — տարբեր այս հոգիներուն այնքան դիւրութեամբ քով քովի դալը՝ իբրեւ հետեանք այն հրապոյրին որ իւրաքանչիւրը ունի, իբրեւ իրը՝ Դեռ՝ պատրանքը՝ զիրար հասկցած ըլլալու, իրենց հոգիներուն խորունկ ըզձանքը ապրելու — գոնէ որքան ատեն իրենց հետ էր Յիսուս: Ու տակաւին՝ անոնցմէ ամէն մէկուն իր անձին մէջ ապրիլն ու ապրեցնելը՝ ամբողջ խումբը եւ ինքզինք... ու թերեւ երջանիկ ալ էին անոնք այդպէս, իրարու հետ, իրարմով: Ու չզղջացին անոնք երբեք իրենց կեանքին մէջ: Նոյնիսկ երբ մինակ, լքուած ու մոռցուած զգացին իրենքզինքն: Երբ պիտի կենային ամբողջներու անարդաւանդ ամայութիւններուն, պերճանքներու մէջ

յղփացած հոգիներու վայրագ կարծրութեան զիմաց: Կը պրկէին անոնք իրենց հոգին, ու լքումը չէր որ մշուշ կը բերէր աչքերուն: Այլ քաղցրացնելով խորութիւնը, լրջութիւնը, վեհութիւնը իրենց երազներուն, իրենց հեղեղին մէջ կ'առնէին ամալութիւնները, կարծրութիւնները սուտ այս աշխարհին՝ կեղծիքներով ինքզինքը սնունդանող: Բաւական միամիտ պէտք էր ըլլալին Յիսուսի այդ աշակերտները, սարսափելու համար ահագին աղմուկ հանող, ինքզինք անխորտակելի կարծել տուող շփոթեցնող փխրուն այս մօտենալովին: Ու քաղցին անոնք իրենց երազի ճամբէն: Ու յաղթեցին անոնք աշխարհին բարձրացնելով զայն իրենց հաւատքին, խոհալին:

Այսօր:

Ըսինք թէ որքան հեռու են մարդիկ երազ ունենալէ: Այդ իսկ պատճառաւ՝ աւելի ետակեղրոն: Աւելի ճղճիմ: Աւելի յուսահատ: Աւելի յաւակնոտ ու միշտ պատրանաթափ:

Պատրանք է դերը խումբին:

— Թերեւս: Յնորքներուն մէջ անոնց՝ որոնք իրենց զգայարանքներուն դոհացումը փնտռեցին զուցէ հոն, ու չգտան:

Բայց միակ իրականութիւնն է ան, հոգիներուն մէջ անոնց որոնք հաւատքը ունին հոգիի անմահութեան, քանի որ խումբը Աստուծոյ մէջ միութիւնն է ի վերջոյ, իբրեւ բարձրագոյն նպատակներու ձգտում: Անոնց՝ որոնք կը զգան խորունկ կապը իրենց հոգիներուն խնամութեան: Որոնք թաքուն պահանջքը ունին իրար գալու, զիրար բռնելու՝ նոր ու վերին կեանքի մը գոյաւորումին, ապրումին սիրոյն: Ու հետեւաբար՝ որոնք գիտեն որոշ չափ ու ձևի դնել իրենց տրամադրութիւնները, հաճոյքները, պահանջները, որովհետեւ խումբի մէջ ըլլալ զահել գիտնալ է իր անձէն, իր շահէն, իր «հաշիւ»ներէն: Եւ այն ատեն աւելի զօրաւոր, բարձրացած, երջանիկ, իր մէջը գործող յոռի, անյօժար տարրերը սրբացուցած, հետեւաբար՝ քաղցր, բարի, հրապուրիչ կը դառնայ անհատը, որ մինակը՝ առանց կրակի, պիտի մնար փխեղծ, ինկած, յուսահատ, անհրապոյր:

Այս է ահա, անհասը՝ աւելի մաքուր ընող անձիւտելի հրաշքը խումբին:

ԹՈՐԳՈՒՄ ԱՅԵՂԱՅ

ԱՐԴԻ ԱՇԽԱՐՀԸ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆ

«Արդիականութեան» ոյժն ու փափաքն է զիմակալել իրողութիւնները պարկեշտօրէն և խիզախաբար, ընդունելով արդի պատմական հետազօտութեան մեթոտներն ու արդիւնքները — «նայնացնելով նոր ուսումը հետեւիկոսութեան հետ, ուղղափառութիւնը հոմանիս կը նկատեմք» (*) — եւ իր անձկամտութիւնը ու է բանի հանդէպ որ կը նմանի զուլ աւանդապաշտութեան կամ խուփ եկեղեցապաշտութեան:

Պէտք է քննադատել զայն, ոչ թէ քննադատ ըլլալուն համար, այլ բաւական քննադատ չըլլալուն համար, և առանց քննադատութեան ընդունած ըլլալուն համար ուսուցիչներուն վարդապետութիւնները, ոչ թէ զուտ արդիական ըլլալուն համար՝ այլ բաւական արդիական չըլլալուն համար:

Արդի պատմական հետազօտութեան մեթոտները կուռ են: Վտանգը կը կայանայ գոյութիւն ունեցող աստուածաբանական կանխակալ կարծիքներուն մէջ, որոնք, իրապէս, են անոնցմէ՝ որոնք հին քրիստոնէութենէն տարբեր հաւատալիքէ մը կուգան: Ստույգ է թէ արդիականութիւնը հաւատալով ինքզինքին ըլլալ ճշմարիտ քրիստոնէութիւն, յաճախ փորձած է «վերայտարարել» հին բանաձեւները (formulae), եւ կը թուի ընդունած ըլլալ, օրինակ Մարգիւրեան վարդապետութիւնը: Բայց քննութեամբ տեսնուած է թէ Մարգիւրեան վարդապետութիւնը կը նըշանակէ թէ Յիսուս պարզապէս ամենէն աստուածայինն է մարդոց. այնպէս որ իր մէջ բարձրագոյն մարդկութիւնը կ'ընկղմի աստուածայինին մէջ, և Ան ունի Աստուծոյ արժէքներ, այս չէ հաւատքը հին քրիստոնէութեան՝ աստուածային գործելութեան մէջ՝ այն բաներուն՝ զոր ըրած է Աստուած: Ընդունուած է՝ երկու կողմէ, անոր տարբեր հաւատալիք մը ըլլալը քրիստոնէական աւանդական հաւատալիքէն: Արդարեւ, պատմական աղբիւրները այս արդիականութեան

(*) Երասիմօսի նշանաւոր խօսքերէն մին:

և ժԹՐՂ դարու Ռիւալիստիկեան՝ են, ԺԸՐՂ դարու «լուսաւորութեան» և ընդհանուր առումով Humanismի դարուն իմաստասիրութեան հետ որ այժմ, իր անկումին կը դիմէ: Քրիստոնէութիւնն է, ոչ ալ Ս. Գիրքի հաւատքը, այլ ճիշդ մը քրիստոնէութիւնը պատշաճեցնելու յառաջդիմութեան հաւատալիքին — հաւատալիքին ոչ թէ Աստուծոյ վրայ, այլ՝ մարդուն:

Երկրորդ՝ Արդիականութիւնը շատ ճշգրիտ պատասխան մը չունի տալիք սա հարցումին թէ «ինչո՞ւ պէտք է հաւատամ քրիստոնէութեան»: Հին ուղղափառութիւնը սովոր էր ըլլալ շատ ճշգրիտ, մարդիկ սորված էին եթէ մէկը չհաւատայ՝ դժոխք պիտի երթայ: Այլապէս քրիստոնէութիւնը այնքա՞ն լուսաւորուած է որ դժոխքի չհաւատար այլեւս:

Ու երբ արդի մարդը կը հարցնէ թէ «ինչո՞ւ ներկայ դտնութիւմ ձեր արարողութիւններուն և խանդավառ ըլլամ ձեր գաղափարներով, երբ այդպէս չեմ գտար» — Արդ քրիստոնէութիւնը կրնայ քարոզել, կրնայ փորձել ներշնչել եւ բարձրացնել զինքը. սակայն, չի կրնար հրամայել աւսուր: Որովհետեւ հրամայելը գործն է Աստուծոյ, եւ ազատական քրիստոնէութեան Աստուծոյ դադափար մըն է մարդկային իտէալներու, եւ ոչ եւս՝ դատաւոր մը: Երբ քարոզիչը կը վարանի անկէ, եւ կը դառնայ լրջօրէն այն հաւատքին թէ Աստուծոյ դատաւորն է մարդուն, եւ թէ մարդն ու քաղաքակրթութիւնը եւ մարդկային յառաջդիմութիւնը Աստուծոյ դատաստանի ներքեւ են, վերադարձած կ'ըլլայ Աստուծոյ ծաշունչի Աստուծոյն, և դադրած՝ հաւատալէ մարդուն կարողութեան ինքզինքը փրկելուն. արդիական մը չէ այլեւս ան՝ հին իմաստով: Այժմ պատրաստ է ան հրամայելու արդի մարդուն՝ Աստուծոյ անուշով:

Բայց ո՞ւր էր վաղնջական ուղղափառութիւնը: Ան արժանացած է բաւական մեծ քամահրանքի, ինչպէս Շուէտացի հեղինակ մը երջանիկօրէն կը նկատէ, խօսելով տարբեր կարողութիւններուն վրայ, Իւփսալայի համալսարանին մէջ, այս դարուն սկզբաւորութեան, «Աստուծոյ արանութիւնը դարձած է վայրաշարժին վերջին կառքը»:

Դեռ սովորական է լսել ուղղափառութեան մասին, խօսիլը իբր հակազդեցական

(Reactionary) եւ հերետիկոսական քան յառաջդիմական, և թէ այսօրուան հերետիկոսութիւնը վաղուան ուղղափառութիւնը պիտի ըլլայ: Արդարեւ, այս նախադասութիւնները սկիզբ կ'առնեն այն թուականէն՝ երբ, ուղղափառ քրիստոնեաներ ինքնին կը նոյնացնէին իրենց հաւատքը վարդապետութեանց կայուն գրութեան մը հետ, և գրականեաներ և իրենց յաջորդները իբր աւհաւական ընդունած էին այս նոյնացումը:

Ուստի, ոգի ի բոլին պայքարեցան Տարուինի տեսութիւններուն դէմ, որոնք կը թուէին ուրանալ Ծննդոց Գիրքին ճշմարտութիւնը — թէ և իրապէս տեսականութեան կայունութեան վարդապետութիւնը դոր Տարուին հերքած է, աւելի կը վերաբերէր Օքսֆորտի ընթացիկ Արիստոտէլականութեան՝ քան Ս. Գիրքի: Քիչեր, ինչպէս R. W. Church, և Charles Kingsley, ընդունեցին Տարուինի մեթոտները, սկիզբէն, բայց հանրային միտքը այն տպաւորութիւնը կրած էր թէ ուղղափառութիւնը ուժգին հարուած մը ընդունած էր: Նմանապէս հանրային միտքը, ներս ու դուրս, կազմակերպուած եկեղեցիներէն, դեռ բաւականաչափ չէ թօթափած այն հաւատքը թէ Ս. Գիրքի ներշնչումը կը մեկնուի եկեղեցիին կողմէ, անսխալական իմաստով մը — այսինքն, իբրեւ թէ Ս. Գիրքը բովանդակէր հաւաքածոյ մը բացարձակօրէն ճշմարիտ յայտարարութիւններու. երկիրը դադրեցաւ դառնալէ քան չորս ժամ՝ մինչ Էստուն կը հալածէր քանանացիները: Սովորական մարդը ոչինչ գիտէ Lightfootի և Hortի, Turnerի և Goreի նման դպրագէտներու երկերու մասին, եւ կասկածը ունի թէ բարձրագոյն քննադատութիւնը ասպարէզ կը կարգայ քրիստոնէութեան:

Ուղղափառ քրիստոնեաներ յաճախ կը գործեն ստրագգամման (inferiority complex) ներքեւ, և ճիշդ պիտի ըլլար ըսել թէ համայնքները ստէպ կը ձգտին առանձնանալ շրջապատող աշխարհէն, աւելի վերապահ անձնագոհութեամբ մը, բարեպաշտիկ կեանք մը, յաճախ շատ սերտ, ամենէն աւելի կը վերաբերի անհատական հոգիի փրկութեան և օրբացումին: Ասիկա հեռու է ըլլալէ առհասարակ պարագան, շատ մը տեսակէտներով, որոնցմով կարելի չէ հոս մանրա-

մասնորէն զբաղել. եկեղեցին խիղախօրէն կը զբաղի արդի կեանքի հարցերով և յարգանք կը շահի:

Կը գիտենք օրինակի համար, թէ Harold Laski "Daily Herald"-ի մէջ, 1934 Մայիս, կը գրէ շատ յարգալից յօդուած մը Քէնթըրպրիի Արքեպիսկոպոսի մասին, և թէ Ծնունդի և Զարչարանաց տօներու առթիւ "The Times" քանի մը տարիներէ ի վեր սովորութիւն է ըրած առաջնորդող խմբագրական մը նուիրելու զօրեղ և ուղղափառ յայտարարութեան մը՝ քրիստոնէական հաւատքի՝ Մարդեղութեան և Յարութեան շուրջ:

Դեռ ազգարնակչութեան մեծամասնութիւնը եկեղեցի չեղած Եւրոպայի Եւրոպայի եկեղեցի մը կը խորհի լաւ գործած ըլլալ եթէ 10,000 ժողովուրդէն 500 հաղորդուողներ ունենայ, այսինքն՝ քսանէն մէկը: Իրապէս եկեղեցին որոշ կերպով գէտ է աշխարհիկ քաղաքակրթութեան յարաճուն հոսանքին: Երբեմն ան իր մէջ կ'ամփոփուի, բայց ա՛լ աւելի կը բարձրանայ, նման հին եկեղեցիին՝ հոռմէական կայսրութեան ներքեւ, ասպարէզը ընդունելու և գիտակից դառնալու իր կոչումին:

Աւելի ու աւելի, քրիստոնեաներ կը խոստովանին աշխարհի առջեւ թէ իրենք քրիստոնեաներ են և թէ կը հաւատան իրենց քրիստոնեայ ըլլալուն:

Եկեղեցին վկայութիւններ կը բերէ աշխարհին՝ զանազան կերպերով — քրիստոնեաներու կեանքով, ընկերային կեանքի վրայ ձգած իրենց գրոշմով, քարոզներով, գիրքերով, ձայնասփիւռով, հանրային յայտարարութիւններով և անձնական օրինակով: Վկայութեան ամբողջ կերպերը ուղղակի կախում ունին այն անհատներէն որոնք տուած են այդ վկայութիւնը: Բայց կայ ուրիշ կերպ մը երբ եկեղեցին ինքը կը խօսի, շատ յստակօրէն, որոշապէս եւ ազդուօրէն, աւելի քան իր անհատ անդամներու ձայնով: Եւ այս՝ Եւրոպայի եկեղեցիներու գոյութեամբ և անոնց մէջ կատարուող Պատարագի խորհուրդով, եկեղեցւոյ Պատարագի խորհուրդը իմաստով մը կախում ունի եկեղեցիի անդամ անհատներէն իր տեւականութեան համար: Բայց իր բովանդակութիւնը գլխաւորաբար՝ անկախ է անոնցմէ:

Եկեղեցիի շէնքը, կը ցոլացնէ՝ դարդարաններով և ներքին կահաւորումներով, մասնաւոր ոճը քահանային ու ժողովուրդին, բայց Եւրոպայի եկեղեցին, և իր պաշտօնեան պատասխանատու են ոչ միայն անոնց որոնց անունները գրուած են ընտրողական ցանկի վրայ՝ (Electoral Roll), այլ ծովին մէջ գտնուող բոլոր հոգիներուն: Կան շատեր որոնք կը մտածեն իրենց Եւրոպայի եկեղեցիի մասին իբր զբօսանքի վայր մը, ուր, տեղի կ'ունենան պաշտամունքները յօգուտ կրօնամիտներու: Առհասարակ ուրախ են՝ որ այդ պաշտամունքները կը կատարուին, որոնց կրնան ներկայ գտնուիլ, երբ ուզեն. անոնք իրապէս քիչ անդամ կը բախեն անոր զանրը բացի կնուսքի, հարսնիքի ու թաղման առիթներէն:

Կնուսք, հարսնիք և քաղում: Կեանքի ու մահուան այս մեծ առիթներով եկեղեցին դեռ կը մտնէ անոնց կեանքէն ներս, և եկեղեցւոյ արարողութիւնը ծնունդի, կեանքի ու մահուան խորհուրդի մասին՝ մեծ բաներ ունի ըսելիք անոնց, եթէ ականջ ունին անոնք լսելու: Նշանակալից է այս: Ուրիշ վայրեր զուգորդուած են կրօնական փորձառութիւններու հետ, ինչպէս, օրինակ, կարգ մը մեծ օթեաններ խմբական շարժման (group mouvement) անդամներու համար, բայց ոչ ոք հոն կ'երթայ կնուսքի, հարսնիքի ու թաղման: Եկեղեցի կ'երթան անոնք, որովհետեւ եկեղեցին Աստուծոյ տունն է և ժողովուրդինը, նոյն իսկ եթէ այս մարդիկը մոռցած ըլլան բոլորովին թէ ինչ կը նշանակէ եկեղեցին: Տունը դեռ տուն է, նոյն իսկ եթէ զաւակները հեռացած են:

Եկեղեցւոյ պաշտամունքի ազդեցութեան ներքեւ կանոնաւոր եկեղեցի յաճախող ժողովուրդը կերպաւորուած է, որովհետեւ այն բաները զորս իրենք կ'ընեն եկեղեցիի մէջ, աւելի խոր տպաւորութիւն մը կը ներգործէ քան այն ուսուցումը որ կը հասնի իրենց միտքերուն:

Յաճախ կ'ըսեն թէ եկեղեցի կ'երթան գլխաւորաբար քարոզ լսելու: Կը մոռնան զայն սակայն, մեծ մասամբ. բայց ազօթքները, պատուիրանները, հաւատամքը եւ Ս. Գրքի ընթերցումները կը տպաւորուին իրենց միտքերուն մէջ՝ մշտական կրկնութեամբ:

Այս ամէնը, եկեղեցւոյ շէնքը, արարողութիւններն ու պաշտամունքները որոնք հոն տեղի կ'ունենան, կը խօսին Աստուծոյ իրականութեան մասին՝ կերպով մը որ տարբեր է քարոզչի յորդորներէն ու ռետուցումներէն:

Մկրտութեան արարողութիւնը՝ օրինակ, Տարբեր բան է բացատրել Մկրտութեան վերածնունդի տեսութիւնը, կամ կողմ բռնել հակաճառութեան մէջ որ մըղուեցաւ այս խնդրոյն վերաբերութեամբ՝ անցեալ դարու կիսուն: Իսկ միւս կողմէ՝ բոլորովին տարբեր բան է անեմել Մկրտութեան արարողութեան կատարումը, և գիտել թէ ինչպէս գործողութիւնը ինքնին, բաւերուն հետ որոնք կ'ընկերանան անոր ու կը բացատրեն զայն, ցոյց կուտայ Աստուծոյ փրկարար գործը՝ ի գործելութեան: Մանուկը եկեղեցի կը բերուի, ծնողքն ու երաշխաւորները մասամբ միայն գիտեն թէ ինչ նպատակի համար բերած են զայն, և գիտեն նաեւ թէ այդ արտաքին նշանակութիւնը աւելի մեծ է քան ինչ որ գիտեն իրենք: Այդ արարքն է ընդունելութեան, լուսացումի և դրոշումի: Արարողութեան բաւերը յաճախակի կ'ակնարկեն աստուածային Բաբելոնի մանուկներ օրհնելու արարքին մէջ, որոնք իրեն կը բերուէին, և ցոյց տրուած Մկրտութեան արարողութեան մէջ որ նշանն է իր կամքին՝ ընդունելու այդ մանուկը: Մանուկը կ'անուանադրուի քրիստոնէական իր անունով և կը մկրտուի Աստուծոյ անունով: Ամբողջ արարքը այնքան խորհրդաւոր է, այնքան բեղմնաւոր, որքան սերմի մը հողին մէջ տնկելը: Ան ցոյց կուտայ իրական յարաբերութիւնը այս մատղաշ կեանքին և անհետ Աստուծոյ միջև և Աստուծոյ նպատակը որ այդ պահէն կ'երկարի, վաթսուն և աւելի տարիներու ընդմէջէն ու անկէ անդին՝ յաւիտենականութեան մէջ:

Նոյնը կը վերաբերի Հաղորդութեան խորհուրդին, որուն շուրջ հակաճառութիւններ մղուած են դարերով: Բայց այդ արարքը ինքնին տարբեր կարգի կը պատկանի բոլոր վարդապետական և հաւատալիքի խորհուրդներէն: Իսկ մը տեղի կ'ունենայ, որ արտայայտուած է չորս Ս. Գրական բառերու մէջ. «Եւ առեալ զհաց, օրհնեաց, երեկ և ետ նոցա»: Այս պարզ գործողութիւնը իմաստով անհուն է:

Ժողովուրդը կուգայ կատարելու զհարերութեան արարողութիւն մը, միասին ուտելու և ըմպելու Աստուծոյ առջև, համաձայն Յիսուս Բրիտանի հաստատութեան:

Նոյն սկզբունքը կայ եկեղեցւոյ բոլոր խորհրդապաշտական գործքերուն մէջ: Շ. D. Maurice կ'արտայայտէ զայն ակնարկութեամբ՝ եպիսկոպոսի մը ձեռնադրութեան:

«Եթէ զիմում ընէք զիրքերու ապացոյցին ինպատու եպիսկոպոսութեան, պիտի գտնէք ելուզուած փաստեր՝ ճշգրիտ եւ տրամաբանական ձեւերու տակ, ցոյց տալու համար թէ այսպիսի ձեռնադրութիւն մը պէտք է վերաբերի եկեղեցւոյ, և թէ բոլոր անոնք որոնք այսպիսի ձեռնադրութիւն մը չունին անոր անգամները չեն:»

Հոս չէք գտներ եպիսկոպոսութեան վերաբերեալ յայտարարութիւններ, այլ գործնական առաքում մը եպիսկոպոսի մը ըլլալու հովիւը հօշիւ, հայրը ընտանիքի մը զոր Աստուած վստահած է անոր, որուն վրայ պէտք է հսկէ, և որուն համարը պիտի տայ: Այս երկու կերպերը երկնքի մը չափ հեռու են իրարմէ:

Առաջինին մէջ ամէն ինչ չոր է, ցուրտ, ալլամերժ, ժխտական: Ի՞նչ է այս անհրաժեշտ կարգը: Ի՞նչպէս առնչուած է ան քրիստոնէական կեանքին ու վարդապետութեան: Հարցումը եղած է և լուռ է առարկողը: Յառաջ կը բերէ վաւերաթուղթերը, արժէքը կալուածներուն որոնք կը հաստատեն մեզի՝ իրեն չվերաբերիլը:

Բայց արժէքը կալուածին այնքան է միայն որքան մեր գործնական հայրենակիցներէն կը գնահատուի. եթէ ներս մտնենք մեր ծառայութեան ոգիէն, պիտի հրճուինք որ այդ այդպէս է: Պիտի ըսենք անոնց թէ այս հայրերը յիսուսուած մեր վկաներն են, մին և ամէնքը, թէ Աստուած մեր Հայրն է, և վկաները՝ այս ճշմարտութեան, մեր երկրէն ու քաղաքներէն վտարուածներուն, վկանները մեր եղբայրներուն՝ որոնք թողած են մեզի գտնելու հեռաւոր գաղութներ և սկզբնաւորողները ըլլալու նոր աշխարհներու: Պիտի ըսենք անոնց թէ այս հայրերը յիսուսուած կը վկայեն Տիեզերական եղբայրութեան մը, որ ոչ մէկ լեզուի կամ ցեղի սահմանափակում կը ճանչնայ, թէ անոնք չեն վկայեր եկեղեցւոյ ոչ մէկ մասին վտարումին կամ արտաքսման, այլ թէ ընդ-

հակառակը, ամբողջը մէկ են, Յիսուս Քրիստոսով, և թէ ամէն անոնք որոնք մկրտուած են մէկ միաւորող անունով մասը կը կազմեն Աստուծոյ մեծ ընտանիքին, և մտադրած են բերել ամբողջ աշխարհը այդ ընտանիքին շրջանակին մէջն:

Եկեղեցւոյ շէնքը եւ արարողական գործքերը հոն կատարուած կ'արտայայտեն բաներ մը քրիստոնէութեան շուրջ գործարող չին բառերը երբեք չեն կրնար տալ: Կը լսենք անոր քարոզելը, և կ'ըսենք թէ սուրբ մարդ մըն է ան, կամ խելացի մէկը, և կամ՝ թերեւ հակառակը:

Եթէ եկեղեցւոյ պաշտամունքը քարոզներէ բաղկանար՝ պիտի եղբակացնէինք թէ եկեղեցին կրօնական շարժում մըն էր: Բայց չես կրնար նկատել իբր լոկ կրօնական շարժման տուն մը այն շէնքը ուր, մկրտութիւն, հարսանիք և թաղում կը կատարուին — առանց խօսելու միւսներու մասին: Ժողովուրդին Տունն է այն, Աստուծոյ Տունը: Ան կը խօսի իրական ու տեական յարաբերութեան Աստուծոյ՝ մարդոց հետ: Ան կը վկայէ աւելի խորունկ ու մեծ ճշմարտութեան մը քան մարդկային ճշմարտութեան հաւատալիքներն ու խաչաները — այն ճշմարտութեան որ հիմը կը կազմէ մարդուն իսկ գոյութեան, աղբիւրն ու կրուանը բոլոր էակներուն:

Անդրադառնալով այժմ, այն հարցումին որով սկսած էինք, կը տեսնենք թէ ունինք պատասխանի մը սկզբնաւորութիւնները և կը տեսնենք թէ արդի աշխարհի ենթադրութիւնը թէ քրիստոնէութիւնը գոյութիւն ունի կրօն մատակարարելու անոնց՝ որոնք պէտք ունին անոր, և թէ կրօնական հաւատքը զուտ անհատական մտահոգութիւն է, սխալ ենթադրութիւն մըն է: Քրիստոնէութիւնը կրօնք մը չէ միայն՝ այլ հաւատք մը:

Ա. Գ. Հիդլբերթ

Թրգմ. ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Նոր կտակարանէն երբ ելլենք և մըտնենք ուղղակի քրիստոնէական մտածման մէջ, կը տեսնենք որ Լօկոսի վարդապետութիւնը ունեցած է շատ կարեւոր կէտ մը Քրիստոնէական եկեղեցւոյ աստուածաբանութեան մէջ: Այդ վարդապետութիւնը անհրաժեշտութիւն մըն էր եկեղեցւոյն, պատասխանելու համար, այդ օրերուն եւրեան եկած Քրիստոսի անձին մասին եղած զանազան հերետիկոսական տեսութեանց, որոնք զՔրիստոս մերթ կը նկատէին երեւոյթ մը, մերթ բղխում մը և կամ կիսաստուած մը: Յովհաննէսեան Լօկոսի վարդապետութիւնը արդարեւ եղաւ ամուր թումերէն մին, ընդդէմ բոլոր այս տեսութեանց: Պէտք է ըսել թէ առաքելական Հայերը զժրախտաբար լայնօրէն չեն արտայայտուիր այս վարդապետութեան մասին: Իզնատիոս զՔրիստոս կը կոչէ ի զօրութեան ըմբռնում Լօկոս, ինչ որ գնոատիկեան շուշ մը ունի իր մէջ: Հերմաս՝ Որդին կը նոյնացնէ Աստուծոյ օրէնքին հետ, ինչպէս Փիլոն Օրէնքը՝ Լօկոսին: Գործք Յովհաննէսի մէջ Լօկոս-յղացքը կը բաժնուի մարդ-Քրիստոս յղացքէն: — Հոս պէտք է իսկոյն աւելցնել թէ, շրջանը, որուն կը պատկանին վերոյիշեալ ըմբռումները, աստուածիմաստեան հայեցողութեան սանձաքձակ շրջան մը եւրաւ, ուր ճիշդ մը կ'ըլլար Լօկոս յղացքին մէջ նետել հրէական, յունական և արեւելեան տարասեռ տարրեր: Բայց ինչպէս ըսի, Յովհաննէս Աւետարանը ունեցաւ իր բարեբար արդիւնքը այս բոլորին դէմ, երբ մանաւանդ ընդունուեցաւ կանոնական շարքերէն ներս: Նոյն արդիւնքը յառաջ բերաւ նաեւ Աւետարանի կողքին Ջատագովական դրականութիւնը, որուն զխաւոր դէմքերը եղան Յուստինոս, Տատիանոս, Թէոփիլոս և Աթէնաքօրաս: Ջատագովները եղան աստուածաբանական պահպանողականները: անոնք փափաքեցան պահպանել աւանդական քրիստոնէութիւնը իր Յայտնութեան վարդապետութեամբ և Հին կտա-

կարանի նկատմամբ տածած յարգանքովը: Զատագով Հայրերու նպատակը եղաւ միշտ, երբ մանաւանդ կը խօսին Լօկոսի մասին, ցոյց տալ հեթանոսներուն թէ Քրիստոնէութիւնը համաձայն է իրենց ժամանակի լաւագոյն մտածողութեան հետ:

Այն իմաստասիրութիւնը՝ որուն հետ ամենէն աւելի ուղեցին հաշտ մնալ Զատագովները, եղաւ Ստոյկեանութիւնը: Այսպէս, Յուստինոս կը փաստացոյցէ թէ Քրիստոս Բեղվմաւոր Լօկոսն է, Ասուծոյ միսքը, որ նախ աննիւթական էր Հօր ծոցին մէջ, և ապա արտայայտուելով եղաւ Խօսքը, Ստեղծագործութեան և Յայանութեան: — Տատիանոս կուտայ մեզի ստոյկե-քրիստոնէական տիեզերախօսութիւն մը: Լօկոսը նախ իմաստ էր և ոչ թէ եկեղծի երբ կը բնակէր Հօր ծոցին մէջ: ապա Հօր կամքով դուրս եկաւ Ան, և հետեաբար ստեղծուեցաւ աշխարհը: Թէոփիլոս կը գործածէ Ստոյկեան յանրայայտութեան և յարայայտութեան եզրերը, և կուտայ մեզի գրութեան մը վերածուած Լօկոսի վարդապետութիւն մը: — Անաքոսկոր կը շեշտէ այն թէզիս վրայ թէ Լօկոսը անձնաւորեալ գոյութիւն էր ստեղծագործութեան պահուն: — Եւ վերջապէս ըստ Կղեմէս Աղեքսանդրացիին Լօկոսի վարդապետութիւնը՝ ներգոյութեան վարդապետութիւն մըն է: Տիեզերքը կազմակերպ ամբողջ մըն է որ կը գիմէ փառաւոր ճակատագրի մը: Մարդկութիւնը իր էութիւնն ու կեանքը ունի Քրիստոսի մէջ: Մարդկութիւնը յանկարծական պատուաւք մըն է մարդկային քարոյական կեանքի պատմութեան շարունակականութեան մէջ: Քրիստոս յաշխարհի էր նախ քան մարմնաւորապէս իր գալուստը, և կը պատրաստէր գայն իր երեւելի գալըստեան ի խնդիր: Եւ ճիշդ այս նպատակին համար է որ Մարդեղութեան մարդաբնութիւնները ընթացք գտան մարդկային պատմութեան մէջ: Կղեմէսի համար մարդկային փրկութեան պատմութիւնը, պատմութիւնն է մարդուն դաստիարակութեան՝ Աստուածային դաստիարակչին կողմէ: Այդ դաստիարակչը Լօկոսն է, որ միշտ ներկայ եղած է աշխարհի մէջ: Ան խօսեցաւ Մովսէսի և յոյն իմաստասիրութեան բերնով: Ան էր որ պաշտամունքի առարկայ ըրաւ լուսինն ու արեւը, որպէս զի մարդիկ այդպէսով կարող ըլլան նախնական պաշտամունքի մը մէջ պատրաստուիլ ճշմարիտ պաշտամունքին:

Լօկոսը Յովնանու մէջ. — Լօկոսի վարդապետութեան վարդապետ ամփոփ այս ակնարկը, մասնաւորապէս հրեայ իմաստասիրութեան մէջ, պիտի ծառայէ ցոյց տալ մեզի թէ որքան բնականօրէն Լօկոս եզրը գործածուած է Յովհաննու կողմէ, կիրարկուելու համար Քրիստոսի, և պիտի առաջնորդէ մեզ հետեաբար վարդապետութեան քրիստոնէաբար ուղիղ ըմբռնման: Եզրը դոր կը գործածէ Աւետարանիչը, տեսանք թէ ինչպէս կ'ըմբռնուէր հրեայ մտածումին մէջ, իբրեւ Աստուծոյ յայտնութեան սկզբունքը, և անոր ստացած լայն նշանակութիւնները յոյն հայեցողութեան մէջ: Անհրաժեշտ է նախադրել թէ Յովհաննէս Լօկոս բառը ուղղակի փոխ առած ըլլայ Փրկունէն: Սակայն երբ կը խօսինք Յովհաննու մէջ Լօկոսի մասին, չենք կրնար ակնարկութիւն չընել Փրկունեան ազդեցութեան: Ինչպէս նաև Հին Կտակարանի ըմբռնման բերած նպաստին: Բայց պէտք է աւելցնել թէ այն տեսակէտները ըստ որոնց Յովհաննէսեան վարդապետութիւնը իր հիմը ունի միայն Հին Կտակարանին մէջ, և կամ անիկա ուղղակի և միայն Փրկունի վերագրելի է, ծայրահեղ են հաւասարապէս: Ինչ որ ըստուգապէս յայտ կուգայ վերի ըսուածներէն այն է թէ հետաւոր կերպով մը միայն Յովհաննէս կը կոխի Հին Ուստի Ասուծոյ խօսքին և իմաստութեան յղացքներուն, և ուղղակի կերպով յիշեալ գաղափարներուն և յոյն մտածման միացումին մէջ գտած է առիթ և կարելիութիւններ մշակելու իր վարդապետութիւնը: Մենք պիտի տեսնենք թէ Յովհաննու վարդապետութիւնը ունի իր ուրոյն յատկանշական գծերը: Առաքեալը իր նպատակի իրագործման համար կը կիրարկէ այնպիսի եզր մը, որ ընթացիկ գործածութեան մէջ էր այդ օրերուն: Սակայն Լօկոս եզրին պատմութիւնը լիապէս չի բացատրեր անոր իմաստը Յովհաննու մէջ: Ան գործածեց այդ եզրը այնպիսի նպատակի մը համար որ գայն տարաւ շատ հետունքներ, իր նախընթաց առումներէն: Ան իր անձնական կնիքը դրաւ անոր վրայ, և հետեաբար տուաւ անոր նոր նշանակութիւն և նոր արժէք:

Անդրադառնալով Չորրորդ Աւետարանի նախերգանքին, կը տեսնենք որ Առաքեալը կը գործածէ Լօկոս եզրը նշանակելու համար Աստուծոյ Որդւոյն նախադրութիւնը, որ մարմնացաւ Յիսուսի մէջ։ Առաջին հաւաստումը՝ թէ ի սկզբանէ եւ Բանն, բացարձակապէս կը յատկանշէ Լօկոսի յաւիտեանականութիւնը։ Եթէ բաղդատենք զայն Ծննդոցի իր զուգականին հետ, ի սկզբանէին, հոն՝ ան կը նշանակէ աշխարհի սկիզբը, մինչդեռ Յովհաննու մէջ ի սկզբանէն ոչ թէ աշխարհի սկիզբ՝ այլ յաւիտեանականը։ Ասկէ զատ, երբ նկատի առնենք այն յայտարարութիւնները զորս Յովհաննու մէջ Քրիստոս կ'ընէ իր նախագոյութեան մասին շատ բնական կերպով պիտի եզրակացնենք թէ հեղինակը իր այդ հաւաստումով կը շեշտէ Աստուծոյ Որդւոյն՝ Աստուծոյ հետ ունեցած յաւիտեանակցութեան վրայ։ — Յաջորդ հաւաստումը այն է թէ Լօկոսը ի յաւաքեալութեան է Աստուծոյ հետ. «Եւ Բանն եւ առ Աստուած». այսինքն Բանը կենդանի է օրհնամիջ յարաբերութեան մէջ է Հօրը հետ։ Նոյն մտածումին կրկնութիւնը կը գտնենք նաեւ 18-րդ համարով յիշուած խօսքին մէջ, «միաժինն որդի որ ի ծոց հօր»։ Արդ՝ առ ի նախադրութիւնները, որոնք շարժում կամ ուղղութիւն ցոյց կուտան, յայտնապէս գործածուած են նշանակելու համար ապրող և գործօն յարաբերութիւնը Լօկոսին՝ Աստուծոյ հետ. քանի որ «ամենայն ինչ նովաւ եղել, եւ առանց նորա եղել եւ ոչ ինչ որ ինչ եղելն»։

Հաւաստելէ վերջ Լօկոսի յաւիտեանականութիւնը և անոր գործօն յարաբերութիւնը Հօրը հետ, հեղինակը իսկոյն կ'աւելցնէ՝ «Եւ Աստուած եւ Բանն»։ Հոս պէտք է ուշադրութիւն ընել թէ Աստուած բառը Հայրը չէ որ կը յատկանշէ, այլ ան գործածուած է մասնաւոր շեշտ մը գնելու համար Լօկոսի Աստուածային բնութեան վրայ։ — Արդ, մինչև հաս, Լօկոսը ունեցաւ երեք յատկանշումներ. ա) Ան նախագոյ է յաւիտեանականութեան մէջ. բ) Թէն զատորոշեալ՝ բայց կենդանի յարաբերութեան մէջ Հօրը հետ. եւ գ) Լօկոսը ունի Աստուածային բնոյթ։ Այն ուշագիւրդատորոշումը, զոր հեղինակը կ'ընէ ընդմէջ «Հօր» և Աստուծոյ, պէտք չէ անտեսել։ Առաջինը կը գործածէ յատկանշելու համար Հայրը մասնաւորապէս. երկրորդը՝

նշանակելու համար Աստուածային բնութիւնը կամ եութիւնը։ Լօկոսը «Հօր»էն զատու է. իսկ Որդին ներառեալ է Աստուծոյ մէջ, Հօր հետ հաւաստաւարպէս։ Այսպէսով հեղինակը կը ճշդէ անձերու տարբերութիւն մը, բայց նաեւ էութեան միութիւն մը Բանին և Հօր միջև։

Յաջորդ հաւաստումը հեղինակին, այն է թէ Լօկոսը եղած է նաեւ միջնորդ ազգալի տիեզերքի ստեղծագործութեան մէջ. «ամենայն ինչ նովաւ եղել, եւ առանց նորա եղել ոչինչ որ ինչ եղելն»։ Հետեալը անհիշաւ մարդոց կեանքին տուիչն է։ Մատակարարը Լուսոյ. «Եւ Լոյսն նմարիս, որ լուսաւոր առնէ զամենայն մարդ, որ զալց է յաշխարհ»։ Լօկոսը՝ մարդկային ազգի կեանքի և Լոյսի աղբիւրն է։ Մարդկային պատմութեան ամբողջ ընթացքին անոր էօյսը կը շողայ մինչև խորերը աշխարհի տղիտութեան և մեղքի խաւարին։ Աստուծոյ Որդին, յայտնութեամբ՝ եղաւ արդարեւ միջնորդը Հօր, ի սկզբանէ։

Լօկոսի բնութեան և գործունէութեան մասին եղած այս հաւաստումներէն վերջ, յաջորդ համարներով (6-18) Առաքեալը կուտայ մեզի այս անգամ Լօկոսի պատմական յայտնութիւնը Յիսուս Քրիստոսով։ Յովհաննէս Մկրտիչ, վերջինը Հին Կտակարանի մարգարէներէն, յայտարարեց Գալուստը՝ մարդկային կերպարանքով, Անոր՝ որ ընդունարանը եղաւ Լոյսին և կեանքին։ Հեղինակը զգուշ է այստեղ, շեշտելէ այն ենթադրութիւնը թէ Լօկոսը առաջին իսկ առիթով սկսաւ գործել մարդոց համար ընդհանրապէս, երբ ինք այսպէս կը մարդանար անոնց մէջ (9-10)։ Իր երևումով, ան նախ ինքզինք նուիրեց իր սեպհական ժողովուրդին, Հրեաներուն, որոնք հակառակ իրենը ըլլալուն, չընդունեցին զինքը (11)։ Անոնք իրն էին, վասն զի, Ան գործեց մասնաւորաբար անոնց պատմութեան մէջ, և երեցաւ իրեն մէկ անդամը Հրեայ ազգին, որ Աստուծոյ կողմէ նշանակուած էր իր գալստեան պատրաստութեան միջոցները հայթայթելու։ Յիսուս մերժուելով իրեններէն, Ան իր փրկարար բարիքները սակայն շնորհեց բոլոր անոնց, որոնք ընդունեցին զինքը. բոլոր անոնք որոնք՝ պիտի հաւատային զինք իբրեւ Մեսիա և Փրկիչ, շուտով պիտի ընդունէին Աստուծոյ Որդիները ըլլա-

լու առանձնաշնորհումը (12)։ Այսպիսինե-
րուն ընդունելութիւնը երաշխաւորուած
պիտի ըլլայ ոչ թէ ծննդեամբ կամ սերըն-
դագործմամբ, այլ միայն ու միայն ներքին
հոգեկան այլակերպմամբ (13)։ Մարդկային
ճշմարիտ բնութիւնը այդ այլակերպմամբ
իսկ ըմբռնուած, կարելի է ըսել թէ Լօկոսը
կը բնակի մարդոց մէջ։

Այս ըլլալով Լօկոսի վարդապետութեան
ըմբռնումը Յովհաննու մէջ, այժմ երբ կը
բաղդատենք զայն Փիլոնեան Լօկոսի վար-
դապետութեան հետ, որոշապէս պիտի տես-
նենք թէ՛ հակառակ այդ երկուքին միջև
գոյութիւն ունեցող կարգ մը հանգիստե-
թեանց, անոնք արմատապէս տարբեր են
նկարագրով և կը կոթնին տարբեր նախա-
ենթադրութեանց վրայ։ Երկուքն ալ Լօ-
կոսը կը նկատեն միջնորդ մը ընդմէջ Աս-
տուծոյ և աշխարհի. բայց ըստ Փիլոնի այս
միջնորդութիւնը բնագանցական նկարագիր
մը ունի, մինչ Յովհաննու մօտ՝ յայտ-
նութեանական եւ վերկշական հանգամանք
մը, հիմնուած Աստուծոյ ինքնամատոյց
սիրոյն վրայ։ Փիլոնի համար, աշխարհը
ինքնին զատ է, եւ Աստուած բոլորովին
անջատ անկէ։ Լօկոսը արդարեւ, երեւան
եկած երկարմատեան այս բացը անջրպե-
տող կամուրջը եղաւ։ Ու Առաքեալը կ'որ-
դեգրէ եզրին այդ իմաստը, իբրեւ յարմա-
րագոյն միջոցը շեշտելու համար այն ճշ-
մարտութիւնը թէ Յիսուս Քրիստոս է Աս-
տուծոյ ինքնայայտութեան իրական աղ-
դակը, և ճշմարիտ միջնորդը ընդմէջ Աս-
տուծոյ և մարդուն։ Շարժողութիւնը անոր
վարդապետութեան հայեցողականն ըլլալէ
աւելի պատմական են։ Գերագոյն մտահո-
գութիւնը անոր եղած է շեշտել թէ Քրիս-
տոս երեւցաւ մարդկային կերպարանքով
«Որ երբ ի սկզբանէ, զորմէ լուսն, որում
ականատեսն իսկ եղեալ, ընդ որ հայեցաքն,
եւ ձեռք մեր շօտափեցին ի վերայ Բանին
կենաց» (Թուղթ Յովհ. 1)։ Քրիստոսի հա-
մար կ'երարկուած՝ Լօկոս եզրը, մասնաւո-
րապէս որդեգրուած է ցոյց տալու Յիսուսի
գործը արարչութեան և յայտնութեան մէջ
և մասնաւոր Անոր նախագոյութիւնն ու
Հօր հետ ունեցած էական միութիւնը։

Յովհաննու մէջ ունինք այն ինչ որ չու-
նինք Փիլոնի մէջ. այսինքն՝ յսակ եւ ու-
րո՞ւ անձնաւորումը Լօկոսին։ Մինչ Փիլոն-
եան ըմբռնումը Լօկոսին, երբուն է և
անորոշ։ Անիկա մերթ կը նշանակէ ներգոյ
միտք, մերթ յարալայութեան խօսք, եր-
բեմն բանաստեղծական ձեւ մըն է անիկա և

երբեմն այ զատուե երկակայութիւն մը։ Եւ
այս առթիւ ալ Փիլոն՝ կը գործածէ համա-
նիշ վերնագիրներ, ինչպէս՝ Աստուծոյ իմաս-
տութիւն, Աստուծոյ Որդի, Հրեշտակապետ, և
Աստուծոյ մարդ։ Այս բոլորին զէմ Յովհան-
նէս ունի միայն մէկ օրհուոս մը՝ միակ եւ
յստակ իմաստով։ Անիկա անուն մըն է տըր-
ուած Աստուծոյ յաւիտեանական Որդւոյն,
որ եկաւ աշխարհ պատմական անձով, «Յի-
սուս Քրիստոս»։ Առաքեալին՝ Լօկոսի Մար-
դեղութեան վարդապետութիւնը արմատա-
պէս կը հակադրուի Փիլոնեան երկարմատ
սկզբունքներուն։ «Եւ Բանն մարմին եղեւ»
հաւաստումը, զլստովն անըմբռնելի ճշ-
մարտութիւն մը մնաց Հրեայ իմաստասէր-
ներուն։ Յովհաննու Լօկոսը՝ իր՝ Առաքեա-
լին սեպհական փորձառութեամբ ճանչցուած
Քրիստոսն է, յաւիտեանական գոյութեան և
գործունէութեան մէջ։

Հոս պէտք է աւելցնել թէ պատմական
այն մտահոգութիւնը որ գոյութիւն ունի
ամբողջ Աւետարանին մէջ, նոյնքան տի-
րական է նաեւ Լօկոսեան նախերգանքին
մէջ։ Ուշագրութեամբ երբ կարդանք անի-
կա, իսկոյն պիտի տեսնենք թէ հոն մեզի
հանդիպող վերացական նկարագիր ունեցող
ամէն մէկ բառ հեղինակին կողմէ մեկնա-
բանուած է թանձրացեալ և պատմական եզ-
րաբանութեամբ մը։ Այսպէս, երբ ան կը
սկսի յաւիտեանականութեամբ, առիկա՝ պարզ
այն մտածումով որ այսպէսով մեկնման կէտ
մը ապահոված կ'ըլլար Աստուծոյ յայտնու-
թիւնը Քրիստոսով եղած ըլլալու իրողու-
թիւնը ճշմարտելու համար։ Լօկոսի գաղա-
փարը հիմնական էր Յովհաննէսի համար։
Իր ամբողջ Աւետարանը հիմնեց անիկա Աս-
տուծոյ բնական բնութեան և Քրիստոսի յա-
ւիտեանական եղութեան վրայ։ Այս բոլորը ա-
ւելի անոր համար, որ իրեն ծանօթ պատ-
մական իրողութիւնները և նաեւ Քրիստոսի
իր իսկ անձի մասին ըրած վկայութիւնները
անհրաժեշտորէն կը պահանջէին վերոյիշ-
եալ նախաենթադրութիւնները, և ոչ թէ
զանոնք իբրեւ վերացական սկզբունքներ
նկատելով՝ ուզեր Քրիստոսի և անոր անձի
մասին իր ընելիք մեկնողութիւնը հետե-
ցնել։ Ուրիշ խօսքով Առաքեալին Լօկոսի
վարդապետութիւնը՝ Քրիստոսի բնութեան
մասին եղած եզրակացութեան մը պատ-
մութիւնն է, ընթացիկ իմաստասիրական
եզրերով արտայայտուած։

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԴ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

(Շաբաթակէլ)

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՔԱԼԷ՛, ՀՈԳԻ, ՔՈՒ ԶԱՍԲԷՆ

Թ. Ա. Մ. ԵՆ

Ըսէ՛, հոգի, իր դարձին ինչո՞ւ դուն աչք ես լրման,
Աչքէ հեռու գիտնալով քէ մոռցուէ՛ր պիտի ան.
Ըսպասումին գիտէի՞ր մութը հեռանալն ունի գին,
Լոյսէն, ցաւէն հրնուելուն զարկն ինչպէս խոր է սրտին...:

Ըսէ՛, գիտէ՞ս նայուածքիդ ինչո՞ւ հոգին կը կաթի
Այնպէ՛ս ներմալ, ու երկչոտ...: Մութին մէջէն ոչ մէկ քի՛
Սիրք կամար երբ չունի, ժգոյն ափերը սանի
Հոգին՝ փախչո՞ղ երազին, խեղճ՝ աստղերուն պէս երկնի...:

Վայրի՛՛ կակաչն է լեռան, դող որ ունի երազի...
Վայրի՛՛ հեռանալն է մութին, խորն իր աստղեր քէ ծաղկին...
Վայրի ու փոքր է հոգին՝ մութ երկինքներ ուր փրկին...
Քալէ՛, հոգի, աստղերու, կակաչներու փու համբէն,

Մինչեւ բարձունքը տեսնուի, հեռանալ՝ սարսուռն է որուն.
Ու փողոցութիւն մը փեղմէ՛ արեւն կամար մը ինչպէս,
Առնէ քող քեւ բեկբեկո՞ւն՝ ալիքներուն, լոյսերուն...
Ըսպասումին, մի՛ մոռնար, հեռանալն իր մութն ալ ունի...:

Քալէ՛, հոգի, աստղերու, կակաչներու փու համբէն...:

18 Փետր. 1943

ՇէՆ - ՄԱՀ

ԼՈՅՍԻՆ ՄԷՋԷՆ...

ԼՈՒՐՋ ՆԱՅՈՒԱԾՔԻՆ...

Ու կըծկեցի հոգիին աղուորութիւնն իբրեւ ցաւ
— Թեւերն ամբողջ՝ անցեալին — հախարակի մը վըրան,
Ուր միշտ փակելն ինձ ըլլար յոյզն երազին, ալիքին,
Սպասէի փակելու, չըփակէի զայն բընաւ...

Ես՝ հոգիին՝ ցաւերով կերտելն հասակն ուզեցի...
Ու մութին մէջ փակուեցայ որ խորքն ըլլար իրական,
Ու լրջութիւնը՝ ժրպի՛ս, նայուածքին խոցը՝ ըսպի՛,
Ու դեռ՝ ծիծաղն ալ՝ արցունք, խաղերուն մէջ հոգիին...

Մութին մէջէն բայց այնքան լոյսը ժրպտուն կ'երեւի,
Որ կ'ասեղէ հոգիին միեակութիւնը հըպարս...
Լոյսին մէջէն երբ անցնի հասակ մը լուրջ, օրորուն,
Հոգին կուլայ, կը մեծնայ... արտին հրնուիլն է ցաւէն...:

Լոյսին մէջէն երբ ծընի հոգիին յոյսը՝ պզտիկ...,
Լոյսին մէջէն երբ մեռնի կեանքն հոգիին՝ տարածում...,
Հոգին կ'ըլլայ համակ լոյս՝ մութ ցաւերուն իրանին...:
Լոյսին մէջէն, մարդ, իրա՛ւ, անխառն հըրճուանք մը կուլայ...:

1943

Ա.Ն.ԵԼ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

(Նարոնակութիւն ՍԻՈՆ 1942, քիւ 11-12-էն)

Մեր ներքին Տեղագիտական հետազոտութեան նախ իր երկու կողմերը ներքին «ձախի» Անցեալային, ու «աջի» Ապագային յարաբերաբար, անհամեմատաբար էն գեւորաց իրականութեամբ մը առանձնաշնորհ է. վասնզի այդ ներկան ուրիշ բան չէ մեր մէջ՝ այլ նոյնինքն մեր Աճիւն, մի ու զորոք միայնութիւնը հոն՝ որ իր կարգին իբր Ոգույն ու ինն իսկ ներկայութիւնն է մեր մէջ. որովհետեւ, ինչպէս ըսուած է, իրապէս «ամէն Երկայնութիւն Ոգույն ներկայութիւն մըն է»։ Արդ, եթէ ուղեկնք երկրաչափութիւն պատկերել այդ ներկայութիւնը, հարկ պիտի ըլլար ոչ թէ ապագայէն զեպի անցեալ գացող գծին վրայ իբր կէտ մը միայն գծել զայն, այլ իբր այդպիսի կէտի մը վրայ բարձրացող ուղղահայեաց մը — ու ահա որ այս ժամանակը կ'ստանայ արդէն երկու տարածք՝ «անցեալ-ընթաց» երկայնութիւն մը՝ որուն կը միջամտէ գործոն Ոգույն ներկայութեան բարձրութեան գիծը, վասնզի ինչպէս մեր մարմինը՝ երկրին վրայ, մեր անձը կանգուն է՝ ազդող ու ներգործող, ակտիւս ստեղծիչ՝ մեր ժամանակի գծին վրայ, իրապէս ամէն պահու իրմէ իսկ գոյացնելով այդ գիծը։

Աւելին՝ սակայն. այս երկրորդ ժամանակին ներկան պէտք է պատկերել զեւ ոչ թէ իբր լոկ «ուղղահայեաց մը» ապագայէն անցեալ գացող «գծին» վրայ, այլ իբր «եռանկիւն» մը որուն խաւրիսը այդ գծին վրայ առաւել կամ նուազ մեծ է՝ ըստ մեր հոգեկան պահերու պրկման, ընդդէմ-ման տարողութեանը աստիճանին, և որուն զա-գաթը մեր Եսի միութիւնն է. Արդարեւ ինչ որ կը կոչենք ըստ այս ժամանակին Երկայն պահ ՄԻՐ, միւս ժամանակով հաշուածով՝ անոր ակնթարթային ներկաներուն ամբողջ մէկ գումարը կը ներկայացնէ. — Երաժշտական ունկնդրութեան փորձը զիւրաւ պիտի ապացուցանէր այս կէտը, կ'ունկնդրենք մեղեդիի մը. անոր ձայները մեզի կուգան ու կ'անցնին. միւս ժամանակը զանոնք կ'առնէ յաջորդաբար իր անցեալի ոչինչին մէջ, բայց այս ժամանակը զանոնք ընդհանրապէս կը պահէ իր հետոյ ներկային մէջ զանոնք բաղա-դրելու իւրաքանչիւր նոր ձայնին հետ, Այսպէս պիտի չունենայինք Մեղեդին. այլ ձայներ միայն, այլ ամէն ակնթարթի ձայն մը կամ նոյնիսկ ձայնի կտոր մը միայն, Ուրեմն մեղեդի մը իմա-նալ, մեղեդիի մը «հետեւի» կ'ենթադրէ անոր զրաւած անցեալ ժամանակի մասերը խտացնել չանցեալ պահու մը մէջ, այսինքն, ուրիշ խոս-քով՝ երկար, հետոյ, հստ ներկայի մը մէջ։ Զը

կարծենք սակայն որ հոս պարզ յիշողութեան ե-րկայն մը կայ. մեղեդիի մը անցեալ ձայները իբրեւ անցեալ չեն յիշուիր իր նոր ձայներուն հետ, ձայներուն բով. այլ իրապէս Երկայն են այդ ձայներուն մէջ ու կը հարստացնեն իրենց-մով ու նոր եկողներով կազմուող մի իմաստի մը բովանդակութիւնը, Ուրեմն հոս իրապէս Եր-կան իմք երկայնք մը ունի որ միւս ժամանա-կին շատ մը ակնթարթներով պիտի հաշուուէր եթէ երբեք երկու ժամանակները համաչափելի կամ չափակցելի (com-mensurable) ըլլային։ Դի-տել պէտք է սակայն, թէ հոս անցեալ գացող ձայներէն պահուածը անոնց Երկայնութեան իրա-կանութիւնը չէ, որ իրապէս միւս ժամանակին պատկանելով՝ անոր անցեալին հետ կը ընթա-կնող հետեւ, ակնթարթ առ ակնթարթ, այլ անոնց երաժշտական-իմաստի իրականութիւնն է, ա-նոնց օգեկան նշանակութիւնն է։ Մեր երաժշ-տական միտքը այդ ձայներուն անցեալ ու մա-րդ, յաջորդաբար չբացող ֆիզիքական գոյու-թենէն կը վերցնէ անոնց երաժշտական իսկու-թիւնը, «զիտաւորութիւնը», անոնց ա'յն հան-գամանքը որով անոնք իրենց փոխադարձութեան-թիւններով պիտի գոյացնեն հող երաժշտական միակ Զը մը, ու թոյլ չտալով որ ձայներուն այդ բաժինը կորսուի, անոնցով կը կազմէ երաժշ-տական իմաստի մէկ Երկայն։ Այդ ներկան հա-կառակ որ հետեւեալ՝ կը գոյանայ, իւրաքանչիւր նոր ձայնի հետ կը հարստանայ և իմաստային իր լրումին կը զիմէ, իր ամբողջութեամբը օգեկան միակ ակտի մը մէջ առնուած, սեղանած՝ կը կազմէ մեզ համար անբաժանելի, ակնթարթ-ներու մէջ անցրուելի բայց միևնոյն առեւ յա-ջորդական տարբերով ճոխացող, այլազանօրէն լեցուն մէկ պահ մը, այսինքն հետոյ Երկայն մը, երկար «իմայ» մը։

Նոյն իրողութիւնը, ու տակաւին ոչ նուազ չափեկան ուրիշներ՝ մեր ներքին ժամանակի ներ-կան յատկանշող՝ պիտի յայտնուին մեզի, երբ նկատի առնենք զարձակ քերթութեամբ մը ստեղծ-ման ու ընթերցման պարագան. քերթութեամբ մը ստեղծումը օգեկան բեղուն ակտի մը, «ստեղծող ներկայութեան» մը արդիւնքն է, որ իբր ստեղ-ծող հետեւեալ յառաջ կը բերէ անոր նոր նոր բառերը, Ասոնք երբ գրուին էլի մը վրայ՝ ըլլա-լով իրարմէ դուրս, կը գրաւեն միջոցի անընդ-միջ, կը գոյացնեն «արածութիւն» մը (որովհետեւ տարածութիւնը էսպէս «արեւմտ արեւմտ» զրաւութիւնէն ինքնին), Հոս կը գիտենք «ա-

բաժնուրիւնը յառաջ եկած ներքին ժամանակի մը բեղուն ներկայէն, ձիւղ այդ ներկային ներգոյ այլազանն ու բաղումը միաւորող պրկումին թուլացումէն իսկ։ Որովհետեւ երբ բառերը բանաստեղծին մէջ յաջորդաբար կ'ստեղծուէին, աւտով իրենք չէին կորանցներ սակայն իր մէջ՝ իրենց միութեան կապը, հոգեկան ակտի մը միւնոյն պրկումին մէջ իբր սեղմուած, գոյացնելով հարուստ բայց մի ներկայ մը, բայց՝ ահա որ իրմէ դուրս եկած՝ ու զուրը՝ զեռ իրարմէ՝ ալ դուրս եկած, իրենց ներքին կապը թուլացուցած, անոնք կը ներկայանան իբր էջի մը վրայ ռարածուրիւն, իրենց tensionը՝ ex-tensionի վերածուած ունենալով։ Հիմայ սակայն եթէ ուզենք կարգալ այդ բերթուածը, հարկ պիտի ըլլայ ժամանակ մը կիրարկել իրեն։ Վերստին ժամանակի մը մէջ առնել զայն։ Վերստին կ'ըսեմ՝ քանի որ ինք բերթողին ժամանակէն ծնած էր նախապէս — «ժամանակ մը կիրարկել»՝ բայց ո՞ր ժամանակը, կիրարկելը նախ «ժամացուցչային ժամանակը», Միջոցին, Տարածութեան ընկեր ժամանակը, պիտի կարգանք յաջորդաբար բառերը, բայց որովհետեւ իրարմէ դուրս, «պիրար չմանչցող», հետզհետէ ջնջուող ակնթարթներէ կը բաղկանայ այդ ժամանակը, տարածութեան պէս իր կէտերը իրարմէ դուրս ձգող՝ զայն կիրարկելով բերթուածին՝ ասոր բառերը կարգացած պիտի ըլլանք, բայց բերթուածը որ այդ բառերու ներքին իրերաթափանցումով գոյութիւն ունի, այդ բոլոր բառերովը իբր «մէկ ֆերուած» պիտի խուսափի մեզմէ։ շատ շատ պիտի կրնանք հաշուել թէ Բանի երկվայրկեան առաւ այդ ընթերցումը։ Պիտի ունենանք ժամացուցչային ժամանակէն ակնթարթային բառ-ներկաներու գումար մը։ Բայց — կը կրկնեմ — ո՞չ ֆերուածը՝ այսինքն բերթողին ստեղծողութենէն ելած այն ոգեղէն մի բանը որ բերթուածն է։ Փոխ տանք, սակայն այս անգամ, մեր ընթերցման, մեր բուն, ներքին, ոգեկան տեղութիւնը, այն որուն առանցքը ու գոյացութիւնը կը կազմէ մեր անձին ինք իրեն՝ և իր առարկաներուն ներկայութիւնը իսկ, այն՝ որ իր յաջորդական արտաբերումներն ու ստացումները իրարմէ դուրս չձգել իրարու մէջ կը պահէ, կը խտացնէ։ Եւ որով մտքի ակտերու ձեւաւորող միութեանը մէջ կ'առնուին այն տարրերը որոնց կը հանդիպի մեր անձը իբր զուրբի եղելութիւններ, կամ որոնցմով ամէն վայրկեան կը հարստացնէ ինքզինքը իբր ներքին ապրում։ Եւ այն՝ որով միայն շարժում կը տեսնուի և լինելութիւն կ'ըմբռնուի, ու աւելին՝ այն՝ որով միայն մեր լինելութիւնը կը գոյացնայ, ինքն իսկ արդէն նոյն ըլլալով մեր լինելութեանը հետ։ Փոխ տանք, կ'ըսեմ, հիմայ, մեր այդ տեսլութիւնը՝ մեր ընթերցումին։ Ի՞նչ պիտի պատահի. անշուշտ դարձեալ յաջորդական բառերը իբր ճիւղիքական նշան պիտի անցնին մեր ակնարկին համար։ Բայց մեր ընթերցումի ակտին միակ ներկայութեանը մէջ անոնք պիտի պահուին իրենց իմաստի ոգեկան հանգաման-

քովը ու հետզհետէ իրարու վրայ տեղեկալով, աւելին՝ իրարու մէջ համադրուելով, ներառողորմելով պիտի կազմեն մեզի համար կրկին այն ոգեկան — ձեւական ամբողջը որ բերթուածն է ինքնին։ Զանազան տուններով, տողերով, բառերով հարուստ, իբր այլասեռ իրականութիւն լինող, բայց միևնոյն ատեն իբր մէկ բան մնացող ֆերթուածը պիտի գոյանայ, որ շատ մը մասերու՝ իրարու և իրարու մէջ՝ միակ կշարաւալ ներկայութիւն մըն է։ Ֆերթուածը մեր լինելութեան մէկ ներկային գոյացաւ, և այդ գոյացածը մէկ համապատասխանն է — կը քաշուի ըսելու նոյն այն է — որ ֆերթողին ներշնչման մէկ պահուն, մէկ ներկային ստեղծումն էր։

Ուրեմն կրնանք ըսել թէ «Երաժշտական ժամանակին» ներկան միևնոյն ատեն համագոյ այլազանութեան մը «լայնքին»՝ ու փոխուող, աւտով, լինող, թաւալող այլազանութեան մը «երկայնքին» մտքի միութեանը մէջ ընդգրկուած է։ Այդ ընդգրկումը անշուշտ անձին մէկ ակտովը, պրկումի գործով կայ, իր այդ ակտովը մեր անձը իր լինելութեան և այն լինելութեան որուն ակնատես է արտայայտիչին մէջ՝ առաւել կամ նուազ մեծ ու ճոխ մէկ բաժինը վեր կ'առնէ, կը վերապահէ, անկէ կազմելու համար իր ժամանակի ներկայ-պահերը, զորս ընդհակառակը միւս ժամանակը իր ակնթարթներու փոշին մէջ կը ցրուէր։ Այդ միւս ժամանակէն ներս, վեր կ'առնելի այդպէս այս ժամանակի ներկան։ Ու հիմայ երբ երաժշտական ժամանակի ներկայէ մը, որ «լայնք» ու «երկայնք» ունեցող իրականութիւն մըն է, յանկարծ վար կ'իջնենք ու վերստին կը դառնանք այսպէս ըսելու համար զուրբին, անոր ժամացուցչային ժամանակին, այն զգացումը կ'ուրեմնանք որ այդ պահը ապրել էինք այդ ժամացուցչային ժամանակէն վեր, էլի պահը կարծես փրկած էինք անոր ջնջող վաղքէն, անոր «անցնողութիւն» «ժամանակաւորութիւն» ու մեր անձին մնայուն գոյութեանը մէջ սեւեռած։ Այսպէս, դարձեալ, երբ «Մարտի» խորհրդածութեան մը, ընթերցման մը, երաժշտական ունկընդորմութեան մը, մեր անձին բովանդակ ուշադրութիւնը իրեն ունեցող գործի մը ներկայէն ու վերստին կը դառնալով մարդոց հասարակաց պայմանադրական ժամանակին՝ կ'զգանք որ այդ երկու ժամանակները հասարակաց միևնոյն չափի մը անընդունակ են, մէկուն ու միւսին ներկաներուն մէջ ոչ միայն, այսպէս ըսենք, տեղութեան բանալուրքեան մը ալ մանաւանդ որակի տարբերութեան մը գոյութեանը պատճառաւ։ Մէկուն ներկան ըլլալով անհունորէն փոքր ակնթարթ, միւսին ներկան՝ հաստատ, թէ և չի չափուող տեսլութիւն, մէկուն ներկան անորակ, պարապ, չարժան ու անշարժ կէտերու հանդիպում ըլլալով, մինչ միւսին՝ հոգեղէն երանգներով ճոխ՝ որակաւոր լինող լիութիւն։

Սակայն և այնպէս պէտք է ընդունիլ թէ մեր անձին համար այդ «ներկայ պահ լինող», միւս ժամանակին մակարդակին վրայ արդէն անցած կորստուած մեծ բաժիններ ներկայի մը մէջ ընդգրկե-

լով խտացնող այդ ակտերուն կարկինին ծայրերը բացման անսահման կարողութիւն մը չունին, ու այս պատճառով ալ «երաժշտական ժամանակը» իր կարգին Անցեալ կ'ունենայ, Այդ ժամանակին իւրաքանչիւր «մեղեդին» վերջ մը կ'ունենայ ու այդպէս մեր ներկայ պահերը կը զառնան կ'ըլլան անցեալ պահեր մեզի համար, եւ ասանք իրարու վրայ աւելցած ու իրը բովանդակ մը գոյացուցած կը կազմեն մեզ համար ինչ որ կը կոչենք լայն առումով մեր անցեալը: — Ի՞նչ է ասքին այս անգամ այս մեր ներքին ժամանակին Անցեալը:

Տեսանք, ժամացուցային ժամանակի անցեալը իրապէս անգոյ էր: Մեր ներքին ժամանակին Անցեալը, ընդհակառակը, կը շարունակէ իրապէս պահել իր գոյութիւնը: Մեր ներքին ժամանակին անցեալը չի ջնջուիր միւսինին նման, ի՞նչ կ'ըլլայ այն ատեն, ի՞նչ ձևի տակ և ՞՞որ կը շարունակէ մնալ — Ըսենք, կ'երթայ նոսր յատուկ մեր էութեան, ոգեղէն ձևի մը տակ ընդհուղուել մեր անձին, աւելցնել՝ աճեցնել՝ անոր «Հոգեղէն մարմինը»: Ասոր համար է որ կըրնանք ըսել թէ՛ ինչպէս որ հասուն մարդը աւելի մեծ է իր մարմնին հասակովը, ծաւալովը ու կշիռովը քան մանուկը՝ այնպէս ալ աւելի մեծ է իր անձին ոգեկան-նիւթովը, իր «Հոգեղէն մարմին» հասակովը, ծաւալովը ու կշիռովը: Այս ինչպէս որ մեր մարմինը կ'աճի որովհետեւ իր մէջէն անցնող արտաքին աշխարհէն առնուած նիւթերէն հետզհետէ աւելի մեծ բաժիններ կը յաջողի իրեն վար զնել՝ պահել, իր կենսաբանական ձեւը իրագործելու և պահելու համար, այնպէս ալ մեր անձը կ'աճի հետզհետէ որովհետեւ իր կեանքի եղելութիւններէն, իր յաջորդական ներկաներէն իր մարսած, իմա՝ ոգեղինացուցած բաժինները կը պահէ իրեն, անոնցմով իր «Հոգեղէն մարմինը» մնայուն իր Ձևին մէջ հետզհետէ աւելի հարուստ կազմաւորելու համար:

Մեր անցեալին մեզ համար գոյ ըլլալուն տարբագոյն փաստը անշուշտ այն է՝ որ մեր անցեալը ամէն վայրկեան կրնայ վերջիշուիլ մեզմէ: Ի՞նչպէս բացարձակ անգոյն պիտի կրնար վերստին բերուիլ և մտածուիլ, պատկերացուիլ ու երբեմն նոյնիսկ (Զգայական յիշողութեան — *mémoire affective*ի պարագային) ճիշդ իր հին միջոցաւորովը, անոր հոգեկան բոլորովը ներգոյացուիլ մեր կողմէ:

Երևուալով

Շ. Ռ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

(Վերէն յ-լուրդ)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅԱՒԲԼՈՒՐԻ ԿԱՅՈՂԵԿՈՍԱՐԱՆԻՆ

ՏԵՂԵ ՅԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆԸ

Սիոնի ընկերացոյններուն կը ներկայացնենք մասնաւոր հանդիմով, քերթով ժողովն աշխատակից Դեր. Տ. Արսաւազի Արշակունիքի քարվանձոյ պատմական սրբաշխատութիւնը, որ շարունակութիւնը կը կազմէ «Կիլիկիան Բերքերու Պատկեր» (2. Կոնստանտնուպոլիս) եւ Սարաւանդիք (Անահիտ) իր աշխատութիւններուն:

Վերոյիշեալներու կարգին պատրաստ են նաեւ Կոնստանտնուպոլիսի Ամուսարիք, պարբերաբար հրատարակուելու համար այս եջերին:

Ա. Դէպի հարաւ

Սվազի կուսակալին կամ կառավարչին տիրալիր և բարի մաղթանքներովը Սոցստաս 21-ի առաւօտուն կանուխ համբայ եղանք և քաղաքին արուարձաններէն հեռանալէն քիչ վերջ, հասանք Գրզըլ Բրժաքի (Կարմիր գետ) ափունքը: Այս վերջինը փոքր Ախոյ գետերէն կարեւորագոյնն ու մեծագոյնն է:

Հոս գետը ծածկուած է հին կամուրջով մը՝ զոր Թուրքերը «Կիլիկի Բեռլին» կամ «Ծուռ կամուրջ» կ'անուանեն իր եզակի ձևին համար, որ կը ծառայէ զարնան և ձմրան ձիւնին տոկալուն: Հոս գետը մեծ թիւով կոճղեր կը բերէ և կը տանի գետեղէրք՝ ուր մարդիկ կը սղոցեն և թանձր տախտակներու կը վերածեն: Այս շատ հեւ տաքքրական հայկական կամուրջը տասնը ութը կամարներ ունի, որոնցմէ տասներեքը հոս դրուած նկարին(*) մէջ կը տեսնուին: Կը կարծուի որ Սենեքերիմ թաղաւորին դուստրը շինել տուած է զայն: Թէ և ժ.Ա. դարէն առկին ատենը անգամ մը ընականաբար ամրացուած է կամուրջը, բայց բազմաթիւ մաշած աւաղաքարեր յայտնի կերպով կը կրեն ինքնատալութեան կնիքը և ես առանց վարանելու կ'ըսեմ թէ հայ փոխարքաներու շրջանէն մնացած այս նշանաւոր հնութիւնը իր բոլոր կարևոր մասերով այդ

(*) Կը ցաւինք որ կարելի չեղաւ յիշատակուած նկարները հոս զնել զինկի գործածութեան կառավարական արգելքին պատճառաւ:

չըջանի մէկ յիշատակն է: Թող երկա՛ր ապրի այս հնութիւնը այսպէս:

Ասկէ վերջ մեր ճամբորդելիք մասը ցանցառօրէն մշակուած էր ու վայրի և ամուլ տեսք մը ունէր: Երբ դէպի հարաւ կը յառաջանայինք արևելեան կողմը, գրեթէ մեր ոտքերուն տակ, գտանք Ուլաշ Կէօլ անուն աղի լիճը, նոյն անունը կրող գիւղի մը մօտ, Թէճիր Տաղով շրջապատուած: Այս վերջինը 6200 ոտք բարձրութեամբ կրաքարի շղթայ մըն է: Իսկ արեւմտեան կողմը, հեռուն, նշմարեցի Թանաս Տաղի զառիվարը: Կէս օրուան մօտ Մանճըլքը գիւղը հասանք, որ Սվազէն 50 մղոն հեռու է և 5350 ոտք բարձրութիւն ունի: Բլուրներ մասամբ կը պաշտպանեն դայն հիւսիսային հովերէ՝ որ կը փչեն ձմեռը այս ամառութեան մէջ, երբ զանազան մասեր 15 ոտք թանձրութեամբ ձիւնով ծածկուած կ'ըլլան: Յաճախ մենակեաց գիւղացիները կը կորսնցնեն իրենց պաշտպանութեան միջոցները եւ ձիւնամերիկներէն կը մեռնին: Բայց ուրախացայ երբ հասկցայ որ ոստիկանական կայաններ հաստատուած են հիմա կարգ մը գիւղերու մէջ՝ ուր հնչուն զանգակներ և փայլուն լոյսեր յոգնած ճամբորդը կ'առաջնորդեն դէպի բնակարան և ապահովութիւն: Աքսորուած Գազիկ թագաւորին յատկացուած հողամասին սահմանէն ներս կը գտնուի Մանճըլքը՝ որ նախապէս կեդրոն եղած է հայ եպիսկոպոսներու: Վանքի եկեղեցին գիւղին վերի ծայրը կը գտնուի և շրջապատուած է եպիսկոպոսական և այլ շէնքերու փլատակներով: Կ'ըսուի թէ այս խաչածե եկեղեցին 1661ին շինուած է և չափազանց հաստատուն ըլլալուն համար է որ կրցած է յաջող կերպով տոկալ ժամանակի աւերներուն: Տաշուած և հսկայ քարերէ շինուած է, գմբէթ չունի և բացի արեւմտեան ճակատը երեցող խոշոր բայց պարզ խաչէ մը, պատերը ունէ զարդ կամ արձանագրութիւն չունին: Առաջ գիւղին բնակիչները մեծ մասամբ Հայեր և Չէքքէզներ էին, բայց այժմ բոլորը Թուրք են, միայն քանի մը հայ ընտանիքներ կը մնան տակաւին: Մուխթարը կամ գիւղապետը ըսաւ որ քսանըհինգ տարիէ ի վեր եկեղեցին իբր աղօթավայր չէ գործածուած հանրութեան կողմէ և թէ կը յուսայ որ օր մը կարելի պիտի ըլլայ բնաջնջել դայն և անոր

տեղ մղկիթ մը կանգնեցնել: Դժբախտաբար այս սովորութիւնը հասարակ դարձած է, Սվազի Ապտըլ-Վահապ մղկիթի օրինակին պէս: Այսու հանդերձ եկեղեցին տակաւին կանգուն կը մնայ, յիշատակելու համար աքսորեալ Գազիկ թագաւորի տիրապետութիւնը՝ որ Յունաց կայսրէն խառնուած, անոր յանձնեց իր մայրաքաղաքը Անին և իբր վարձատրութիւն ստացաւ Կ. Պոլսոյ մէջ պալատ մը, իբր նուէր, ինչպէս նաև յոյն կառավարութենէն հանգստեան թոշակ, Պիզու, Սորգէն և Լիքանդիա քաղաքներուն և Կապադովկիոյ սահմանակից հողերուն հետ միասին, որոնց հետ այս վերջինները անմիջական կապակցութիւն ունին:

Այսպէս, այդ արկածալից տարուան ընթացքին, 1045ին Մեծ-Հայքի թագաւորութիւնը բացարձակապէս ջնջուեցաւ, մինչ անոր տարագիր թագաւորը, մտահոգութենէն ոպառած, կ'ողբար իր ազգին և թագաւորական Տան անկումը: Ատեն մը Կոստանդնուպոլիս բնակելէ վերջ, ան Պիզու քաղաքացաւ՝ ուր վանք մը շինեց և կ'ըսուի թէ յաճախ հոն կ'առանձնանար ողբալու իր սիրեցեալ հայրենիքի և պատահած դժբախտութեանց վրայ: 1080ին, թագաւորին վիճակուած վերջնական ճակատագրի մասին մանրամասնութեամբ գրած եմ այս թերթին տուածս յօդուածին սկիզբը, 1937ի թիւին մէջ:

Ո՛չ մէկ հետք կայ այսօր Պիզու (որ հաւանաբար Կեսարիոյ մօտ կը գտնուի), Սորգէն և Լիքանդիա քաղաքներէն և կամ աւելի ճիշտը եթէ ունէ մնացորդներ կան, տակաւին չեն ճանչուած: Ուստի ընթերցողներս նկատի պիտի առնեն որ ողբալի և տարագիր թագաւորի մը յանձնուած հողամասի մը հայկական զբաւման շրջանի տեղեկութիւնները շատ տկար են բնականաբար, քանի որ երեսունըհինգ տարիներու պարտադրիչ տարագրութեան մը ընթացքին այս երկրամասին վրայ հաւանաբար ո՛չ մէկ պատմական կարեւոր դէպք պատահեցաւ:

Մանճըլքէն դէպի հարաւ ճամբայ ելալ և երբ գիշերը վրայ կը հասնէր, Կիւրին կոչուած խոշոր գիւղը հասայ և բաւական հանգիստ կերպով տեղաւորուեցայ տեղւոյն խանին մէջ: Առանձնանալէ առաջ գացի յարգանքներս մատուցանելու «Գիւղի յանձնախումբ»ին՝ որ տասներկու անհատներէ կը բաղկանար և որոնց իւրաքանչիւրին ծա-

նօթացուցին զիս կարգաւ և որոնցմէ ոմանք նարտախաղի հնարքներուն մէջ մխրճուած գտայ, իսկ ուրիշներ թանձր ծուխով պատած մթնոլորտի մը մէջ ձայնափնուր կը լսէին, մասամբ քայքայուած զիւղին սրահին մէջ։ Ուրախացայ անշուշտ երբ ըսին թէ Լոնտոնէն ժամը 11ին Լորտ Հովիֆաքս պիտի խօսէր, բայց յուսախաբութեան մատնուեցայ, որովհետեւ փոխանակ Սրտաքին գործոց Գարտուղարին գրգռիչ և յուզիչ ճառին, ինծի հրաժեշտը միօրինակ ունեցային երգ մը սովորաբար թրքական սերաժըշտութեան» յատուկ որ ջիղեր գրգռելու իր ազդեցութեամբը ամենէն հանգաբարձարոյ արարածը իսկ պիտի մատնէր անձնասպանութեան եւ կամ մարգատապանութեան կատաղի արարքներուն։ Թերևս շատ զօրաւոր կ'արտայայտուիմ այս մասին, բայց շատ յաճախ և երկար ժամեր անդիմադրելի տուած են ինծի ունկնդրել այս տարբերակ ոգրը։ Զարմանալի չէ անշուշտ որ Աթաթիւրք ջանաց ջնջել զայն, բայց ամփոս որ բոլորովին չյաջողեցաւ։

Կիւրին հիներուն Gauraina կոչած տեղն է։ Բայց այժմ հիթիթական երկու արուած արձանագրութիւններէ զատ ոչ մէկ հնութիւն կարելի է տեսնել։ Այս հնութիւնները կը գտնուին Կիւրինի նկարագրող նեղ անցքին բերանը։ Կ'ըսուի թէ իբր արդիւնք տարագիր Հայերու դաղթաւորման (colonization) — որոնք իրենց տարագիր թագաւորին հետեւած էին — քաղաքը բարդաւաճ վիճակ մը ստացաւ, որմէ ոչ մէկ հետք կը տեսնուի այժմ։ Թագաւորին մահէն ետք, աւելի արկածախնդիր անձեր խոժեցին զէպի հաւրաւ, Կիւրիկեան Տաւրոս լեռները, ուր հիւնեցին Կիւրիկիոյ Հայկական թագաւորութիւնը, զոր ետնկարագրած եմ այս լրագրին տուածս էջերուն մէջ։ Անկէ յետոյ Կիւրին և Անտի-Տաւրոսը եզերող բոլոր հողամասը անցաւ Սելճուկ թուրքերուն ձեռքը։

Բ. Թաւրուր բերդին մօտը

Այժմ կրնայի Կիւրինէն ճամբայ ելլել, գտնելու համար բուն նպատակակետս, այսինքն Թաւրուր բերդը, այսօր Խուրման Գալէսի անունով ճանչցուած։ Գիտէի որ բերդը Խուրման Սուի և Մարապու Սուի միացած տեղւոյն մօտ կը գտնուէր և որքան որ կարելի էր ճշգրիտ հետս առած խոշոր

քարտէսի մը վրայէն, որ սակայն 1916ին գծուած էր, այնպէս կը թուէր թէ Կիւրին էր զէպի հարաւ յառաջանալ, Խուրման զիւղը տանող ճամբով մը՝ որ Կիւրինէն 32 մղոն հեռու էր։ Սակայն չուտով հանկցայ սխալած ըլլալս, երբ ինծի լսին որ այդ ճամբէն ինքնաշարժ չէր կրնար անցնիլ, որով ստիպուեցայ փոխել ճամբան և Եարփուզ առաջնորդող ճամբան բռնել, զիւղ մը՝ որ Խուրմանէն ութը մղոն զէպի հարաւ կը գտնուէր։ Եարփուզէն առանց զփուսուած թեան անպայման կարելի պիտի ըլլար հասնիլ նպատակակէտիս։ Սակայն այն բոլոր անձերէն՝ որոնց հետ տեսակցեցայ Կիւրինի մէջ այս ուղղութեամբ, ո՛չ մէկը լուր ունէր Խուրման բերդի գոյութեան մասին և թէ և այդ զիւղն ու նոյն անունը կրող գետը իմ քարտէսիս վրայ նշանակուած էին։ Մարապու Սուին՝ որ կարծես սկզբնապէս օղակն էր, չէր նշանակուած և Խուրման Սուին ալ ամբողջ երկարութեանը վրայ կիսուած էր բազմաթիւ գետակներով։ Օգոստոս 22ի առաւօտուն ժամը 8ին Կիւրինէն ճամբայ ելանք, սակայն մուսթարներուն տուած ուղղութիւնները այնքան ալլաղան և անհամապատասխան էին իրարու՝ որ կէսօրէ ետք ժամը երկուքէն առաջ չկրցանք Եարփուզ հասնիլ։ Այս զիւղերը՝ որոնք տափակ տանիքներով բնակարաններու հաւաքոյթներ են, շինուած ամէն տեղ ցիխաղիւսէ, անապատի ուղտերներու նմանութիւնը ունին, այնքան որ բարտիներ են զիրենք չըջապատող պարտէզները։ Աքանջիկ ջուր ունին և շատ տեսակ պտուղներ առատօրէն կ'աճին։ Խաղողի մշակումը մեծ է և փոքր դեր չի խաղար Թուրքիոյ չամիչի արտադրման մէջ։

Ինծի ըսուած էր որ Եարփուզ զիւղը մասնաւոր կերպով նշանաւոր է իր այգիներուն խաղողովը, բայց ճշմարտութիւնը սա է որ ան չի հաւասարիր այն քաղցր պտուղին՝ զոր ճաշակեցի Թուրքիոյ արեւելեան սահմաններէն անդին Սովիթ Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ ճամբորդածս միջոցին։ Եարփուզ Բիւզանդական հին և կարեւոր Արապիսոն կոչուած կեդրոնն է, ճամբու վրայ, ուր ատենօք ամբողջ կը պաշտպանէր սոյն ճամբան՝ որ կ'առաջնորդէ Գերմանիկ կոչուած այժմու Թրքական Մարաշ քաղաքը։

Եւրոպայի մուխթարը ինծի պատմեց որ իմ քարտէսիս վրայ նշանակուած Պուրման տանող ճամբան բացորոշ կերպով գուցեթիւն ունէր, բայց Պուրման Սուր կամուրջը վաղուց փլած էր: Ինքնաշարժով կարելի էր կտրել անցնիլ գետը՝ որով թեւազրեց ուրիշ ճամբով յառաջանալ, որով հարկադրուեցանք չորս միոնի չափ յետ դառնալ և այնպիսի տեղէ մը անցանք գետէն՝ որ տարուան այդ ժամանակին առանց վտանգի անցնելու չափ քիչ էր ջուրը: Բայց մուխթարը զիս վստահացուց որ Պուրմանի մօտերը ո՛չ մէկ բերդ կար, և ես սկսա՞յ կասկածիլ թէ արդեօք այս բոլորը իրերե՞ն պիտի ելլէին: Բայց այսպէս կամ այնպէս սկսած էի անգամ մը և բացարձակապէս որոշած էի, եթէ նոյնիսկ հարկ ըլլար ամբողջ ձմեռը անցընել այդ ամայութեան մէջ, ոտքս Պուրման բերդի պատերէն ներս մտցնել, եթէ իրապէս ան գոյութիւն ունէր 1939ի այդ օրհնեալ տարւոյն մէջ:

Առանց ունէ ուղղութիւն ունենալու թէ Մարապու Սուր ո՛ւր կը միանար գլխաւոր գետին, մուխթարին առաջարկը ընդունելով ճամբայ ելանք և կէսօրէ վերջ ժամը չորսին հասանք Պուրման գիւղը: Հո՛ս, կասկածներս մեծ մասամբ թեթեւցան, որովհետեւ փնտաւս բերդին գոյութիւն ունենալը զոնէ հաստատուեցաւ: Պուրմանի մուխթարը, շատ խելացի և հաճելի անձ մը, թեւազրեց գետին ընթացքը բռնել և հիւսիս-արեւմտեան ուղղութեամբ չորս հինգ միոն ճամբորդել մինչև կամուրջը՝ ուրկէ պիտի կարենայինք նշմարել մօտակայ Թանիր գիւղը և անկէ անկասկած կարելի պիտի ըլլար հասնիլ բուն խի բերդը:

Շնորհիւ մեր ստացած վստահելի ուղղութեանց, առանց ձախողութեան հասանք վերոյիշեալ գիւղը: Որոշ ճամբայ գոյութիւն չունենալուն, ստիպուած էինք գետին ափունքին մօտ եղող ճահճային հողամասերէ անցնիլ, ազատելու համար ուժգին ցնցումներէ:

Թանիրի մուխթարը, Ձէրքէզ մը, հիւրասէր ընդունելութիւն մը ցոյց տուաւ մեզի, ինչ որ յատկանշական է գիւղացիներու համար, և զարմանք յայտնեց Անգղիացիի մը այդ կողմերը երթալուն համար: «Քսանըհինգ տարիէ ի վեր այս կողմերը կ'ապրիմ, ըսաւ ան, և տակաւին ո՛չ մէկ

օտարական այս կողմերը եկած և իմ տունս ոտք կոխած է»: Երբ հասկցուցի իրեն իմ նպատակս, քիչ մը տխրեցաւ — «Բերդին ուր ըլլալը զիտեմ, յարեց ան, բայց մուքը գոռար է: Ինքնաշարժով անկարելի է երթալ, ատկէ վատ քիւրտ աւաղակախումբեր կը շրջին իմ գիւղիս և ձեր երթալ ուղած բերդին միջև գտնուող ամայի հողին վրայ»: Թարգմանիս միջոցաւ իր հետ ունեցածս երկար խօսակցութենէ մը վերջ, որոշեցինք որ յաջորդ առաւօտ կանուխ ձիեր պատրաստուին ճամբայ հլլիլու համար: Իբր վարձք ձիերուն և մուխթարին անգին ծառայութեանց համար, երեք սթերլին վճարել հարկ եղաւ: Սոյն գումարը սակարկումի սովորական գործողութենէն վերջ որոշեցինք, որու ընթացքին երբ գիտել տուի թէ ես նպատակ չունէի անմիջապէս ձիերը դնել, մուխթարը այնպիսի ուժեղ քրքիչ մը արձակեց որ շուրջը դղրդացուց, ես սիրով պիտի վճարէի այդ գումարին կրկինը, բայց կարծեմ մուխթարը զոհ էր կնքուած համաձայնութենէն: Կը փորձուէի խորհիլ թէ, թիրևս որոշ պատճառներով, քիչ մը չափաւանցուած էր գոյութեան և կողոպուտի կարելիութիւնը, բայց բոլորովին չէզոք աղբիւրէ մը տեղեկացայ որ մինչև վերջին տարիները գէշ համբաւ ունէր այդ հողամասը և թէ հիմա յարձակումները նուազած էին զոհերու պակասին պատճառաւ, կարծիք մը՝ որ ուրախ եմ կարենալ ըսելու թէ փորձառարար հաստատեցինք: Տանտէրը, իբր յարգանք իմ այցելութեանս, զանուկ մը մօրթած էր, բայց զժրախտաբար շատ անհանգիստ կը զգայի այդ շուայլ մեծաբանքին վայել մասը վերցնելու համար: Յամառ ջղացաւ մը, կրկնապատկուած յաբատե անհանգստութեամբ մը, զոր ոչ մէկ բժշկական դեղ կարող եղաւ մեղմացնել, ինծի շարունակ յիշեցուց Սվազի մէջ կերածս անիծեալ կերակուրը: Պորուհկ քուն մը առի մուխթարին «սէլամըք»ին կամ հիւրանոցին մէջ, տիվանի մը վրայ, ու կազգուրուած ըլլալով արթնցայ: Լուերը զիս շատ չնդեցին, բայց թարգմանս, պայտզիտ, որ գետինը փռուած մահիճի մը մէջ պառկեցաւ, նուազ բախտաւոր եղաւ, լուերը գրեթէ ողջ ողջ կերան զինքը:

Աքանչելի առաւօտ մը, Օգոստոս 23, ժամը 7ին ճամբայ ելանք: Երկինքին վրայ

ոչ մէկ ամպ կը նշմարուէր: Պայազիտ որ տակաւին բնաւ ձի հեծած չէր, մասնաւոր կերպով խնդրեց որ իրեն համար հանդարտ ձի մը տրուի: Զին իրապէս հանդարտ ըլլալը վկայեց, որովհետեւ հագլու թէ գիւղին սահմանը անցած էինք, ետեւ իրարանցում մը լսելով, դարձայ և տեսայ որ թարգմանիս ձին խեղճ գիւղացիի մը խրճիթը մանկու վրայ է և թէ գիւղացին կը պայրանայ այս անկարգութեան համար: Երկու կողմէն ձիուն վրայ թափուած կատաղի հայհոյանքներէն համահնչելուն բախումէ մը վերջ տքացող անասունը անգամ մըն ալ համոզեցինք որ մեզի հետեւ, բայց ան շարունակ կը ջանար կանգ առնել և արածիլ: Երբեքս որ ես ձեռք առի զայն, և յետամտալին՝ ատենը անգամ մը տուածս հարուածներու ուժով կարող եղայ հեծելախումբը կարգի բերել:

Թանիրէն միկնիլէ վերջ, նկարագրեց ժայռուտ կիրճէ մը անցանք որ կէս ժամուայ չափ կը մտնէ բաց, բութրոտ հողմ մասի մը մէջ՝ այն միտքինակութեամբ, որուն յաճախ կը հանդիպի մարդ ֆոքր-միտք խորերը ճամբորդած միջոցին: Կարմիր քարուտ հողը, հոս հոն անտառի մացառներով ծածկուած և ծփծփուն բլուրները, գրեթէ առանց ունէ կանաչութեան, կը միանան լինելու Սահարա անապատի հիւսիսային տարածութեանց նման պատկեր մը, որքան որ կը յիշեմ այս վերջինը: Ծամբորդութեան ընթացքին, տեղ մը մուխթարը զուարթութեն գիտել տուաւ որ հոն էր՝ որ ոչ շատ առաջ Բելրտերը սովոր էին իրենց գոհնուին ճամբան կտրել՝ շրջակայ բլուրներէն վրանին յարձակելով և ունեցածներն կողոպտելով: Եթէ չգիտադրէին կեանքերնին կը խնայուէր, այլապէս անմիջապէս կը մեռցնէին, առանց այլեայլի: Իրենց բացատրեցի որ այս՝ կովկասեան ցեղերու սովորութենէն աւելի լաւ էր, քանի որ անոնք ընտրելու առիթը չեն տար, այլ վարպետ նշանառուներ ըլլալով, հրացանով կը բսպանեն իրենց պահուած տեղէն և ապա անգղի մը պէս կը յարձակին որսին վրայ:

Թարգմանեց՝

ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Պէյրոք, 23 Նոյեմբեր 1942

(Շարունակել)

ԼԵՋՈՒՄԴԻՏԿԱՆ

ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ(°)

19. Ժամանակ եւ տեղ

Ահեկան, ամանակ, ժամանակ, ժամ, հրօտից, մարդաց, մահեկան, նաւասարդ, տրէ:

20. Երկիր եւ պետութիւն

ա) Երկրի մասեր. — Աշխարհ, ապատ, անապատ, ասպարէզ, աւան, աւանդ (մեծ գիւղ), դաշտ, դար, դարաւանդ, դեհ, դրախտ, խարակ, կոհակ, (չեռնակ), մարզ, շահաւտան, շատ (քաղաք), շեպ, շէն, ոտտան, ռահ, ոտտ, ոտտաստակ, սահման, վէմ:

բ) Պետական կազմ եւ պետութիւն. — ապատ, աղտիհ, Խոստապետ, ամբարակապետ, անդերծապետ, անջիման, ասպահապետ, ասպետ, բամբիշ, բանական, բարապան, բարապետ, բդեշխ, գահաւոր, գանձաւոր, գահիճ, գատաւոր, դարապան, դարապետ, դեհական, դեհապետ, դեսպան, դերանդերծապետ, գլնդակապետ, թագաւոր, իշխան, խաքան, հազարապետ, հազարաւոր, համարակար, հպատակ, հրբոմանատար, հրեշտակ, մարդպան, մարդապետ, նախարար, նահապետ, նուիրակ, շահանշահ, շահապ, շահապետ, շահախոտապետ, շապտան, տակաւապետ, շարտաղար, ոստիկան, պահակ, պահակապան, պալիկ, պատգոստպան, պատմուճակ, պատուիրակ, պետ, պէշապալիկ, սակստան, անդերծապետ, սալար, սարապետ, սպասալար, սպարապետ, վասպուրական (ազնուական), վրդերկ, փուշտիպան, փուշտիպան սաղար:

գ) Վարչական գործարք եւ դիւանական գրութիւններ. — Անդարձ, ապահարզան, գահնամակ, դատ, դատախազ, դատաստան, խոստակդար, համիմազ, հրովարտակ, մուրհակ, յետկար, նամակ, շահրմար, պայման, պատճէն, պատուէր, պատուիրան, պատուհաս, ջատագով, ոռճիկ, վկայ, վճիռ, փուրսիշ, օրէնք:

(°) Շարունակութիւն՝ մեծամուն հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործին Թ. Գլուխէն:

դ) Հարկեր. — Բաժ, բաշխ, սակ:

ե) Պատերազմ. — Ազատ, ապստամբ, ասպատակ, աւար, գումարտակ, գունդ, դարան, դէտ, դժպարտ, դրօշ, զինւոր, զօրք, թիրախ, թշնամի, լաշկար, հաշտութիւն, հէն, ճամբար, մարդիկ, մարձիկ, նախճիր, պայքար, պատերազմ, պարւանդ, պարկէն, պէշոպա, օսպմ, սպայ:

զ) Զէնքեր. — Աշտեայ, ասպար, բահլիկ, դաշնակ, դաստապան, զէնք, զրահ, լախտ, խիշտ, նիզակ, պատկան, պատկանդարան, պարս, օսղաւարտ, վարապան, վարդ, տապար, տէգ:

21. Սովորական կեանքի բառեր

Ազգ, ական, ահոկ, ամբարիշտ, ամբարտաւան, անաղարմ, անապակ, անարի, անգար, անդաճել, անդոհ, անոյշ, աշխատել, աշկարայ, աշոգի, ապալեպ, ապաստան, ապարասան, ապարթանել, ապենլապ, ապիրատ, ապսպարել, առատ, առոյգ, արագ, արգ (յարգ), արժան, արձակ, աւեր, բագ (բաժին), բազմել, բազմական, բաժանել, բաշխել, բաշխիշ, բարակ, բոյր, բոշխնել, գուման, գումարել, գունակ, գունդ, գուշակ, գուրգասար, դադ, դաժան, դամ, դժգոյն, դժխեմ, դժկամակ, դժկերպ, դժնդակ, դժնկայ, դժուար, դուժ, դարովել, դրուատ, դրժել, դրուժան, երամ, երաշխ, երաստ, զան, զինակար, զուր, զօրութիւն, զգոյշ, զեան, թշնամանք, թշուառ, թոշակ, ժաժ, ժահ, ժանդ, ժանդ, ժան, ժիր, ժոյժ, խամ, խոստանալ, խոստովանել, խորտակել, կերպ, կոյր, կոտակ, հաճել, հանգամանք, հանդարտ, հանդէս, հաւասար, հզօր, հնար, հրամայել, հրաման, հրաւէր, ճախր ճաշակ, ճապուկ, ճար, ճարակ, ճարպիկ, ճիմել, մանուկ, յուզել, նազել, նամ, նարմ, նիազ, նիշ, նիրհել, նկուն, նշան, նշանակ, նշմար, նպաստ, չամբուշ, շիփ, շնորհ, շտապ, ոյժ, ուխտ, պահել, պահակիր, պահապան, պաշտպան, պատասխանի, պատգամ, պատիր, պատիւ, պատշաճ, պատըսպարել, պատրաստ, պարար, պարարտ, պարզ, քուխտ, ոռշնական, սատակ, տոթ, սուգ, սպասել, սպուժել, ստամբակ, ստուար, սրսկել, վանել, վանգ, վատ, վատգոհար, վատթար, վատմիհր, վաւերական, վեհ, վէզ, (վէճ), վիճակ, վիշտ, վիրայել, վստահ, վրէպ, տակ (ծաւք), տապ, տարազ, տոթ, փաշաման, փառք, փուտ, քանդել, քարշել, քէն:

22. Մակրայ եւ նմաններ

Անգամ, բովանդակ, գոյշ, համ, համակ, համայն, համբուն, համգունակ, հանգոյն, միշտ, յանգիման, յաւէժ, յաւէտ, յաւիտեան, յոյժ, նման, պէս, վասն, տակ, տակաւ, տար, փարգաստ:

Երբ ընթերցողը մի ակնարկ գցէ այս բոլոր փոխառութեանց վրայ եւ համեմատի բնիկ հայերէն 600 բառերի հետ տեսակ առ տեսակ, յայտնի կերպով կը տեսնէ թէ իրապէս ի՞նչ է իրանական ազդեցութիւնը եւ յատկապէս ո՞ր կողմից նա զօրեղ է: Բնութեան եւ նրա զօրութեանց մասին իրանական ազդեցութիւնը շատ տկար է. այս կէտում բնիկ հայերէնի 27 բառերի գէթ ունինք միայն 6 բառ, որոնցից ապախսար եւ նմանող յիշուած են իբրեւ գիտական տերմին կամ իբր օտար բառ. գրեթէ կրօնական բովանդակութիւն ունին ախսարք եւ խաւար եւ միայն երկու բառ կայ (արուսեակ եւ մանիկ), որ հայ լեզուին սեփականութիւն դարձած բառեր են:

Կրօնական բառերից բնիկ հայերէն ունինք միայն 9 բառ, իսկ իրանական փոխառութիւնները 29 հատ են, դեռ չհաշուելով այն 18 բառերը, որոնք զուտ պարսկական կրօնին են վերաբերում: Այսպէսով ուրեմն իրանական փոխառութիւնները հայերէնի զոնէ եռապատիկն են եւ ցոյց են տալիս թէ ինչքան մեծ է եղել իրանեանների ազդեցութիւնը մեր վրայ կրօնի տեսակետով: Աւելացնենք դեռ սրա վրայ այն աստուածների անունները՝ որոնք հեթանոսութեան ժամանակ պաշտուում էին մեր մէջ (Արամազդ, Անահիտ ևն) եւ որոնք զուտ իրանական փոխառութիւններ են:

Մարդու եւ մարմնի մասերի վերաբերեալ փոխառութիւնները 27 հատ են, որ բնիկ հայերէն բառերի գրեթէ կէսը լինելով (57) ցոյց են տալիս իրանական ազդեցութեան տկարութիւնը այս կէտում: Նոյնը պէտք է ասել նաեւ բժշկական բառերի մասին, որոնց թիւն է 13, բնիկ հայերէնը 12:

Կենդանիների վերաբերեալ բառերը բնիկ հայերէնում 45 են, իսկ փոխառութեանց մէջ 38. այս թիւը հայերէնի համեմատութեամբ թէև բաւական փոքր է, բայց պէտք է նկատի առնել որ յիշուած կենդանիներից զոնէ 14ը հայ երկրի բնիկ

կենդանիներ չեն. այսպէս ազդանակ (վիշապաձուկ), բեկ մեկոյ, խարբուզ, կապիկ, մուսկ, յովազ, նափակ, նմանգ, ռսպաղանգ, պապկայ, սիրամարգ, վագր, վիշապ, փիղ: Այս բառերը յիշուած են իրեն ռաբար երկիրներէ կենդանիների անունն և նրանց գտնէ կէսը հայերէնի մէջ սովորական գործածութիւն չունի: Վագրը հնդկերկրացացը էլ ծանօթ է: Ռիգվեդայի մէջ չէ յիշուած դեռ. վագրը Յունաստան եկաւ Ն. Ք. 300 թուին և շատ աւելի ուշ Հռոմ. Ն. Ք. II դարում յիշում է վարրո իբր հայերէնից անունում բառ:

Այս տեսակէտով մօտենալով խնդրին՝ կը տեսնենք որ կենդանիների վերաբերեալ բառերի թիւը էլ աւելի կը նուազի և հազիւ բնիկ հայերէն բառերի կէսին կը հասնի:

Ընտանիքի և ազգակցութեան վերաբերեալ բառերը բնիկ հայերէնում 22 են, մինչդեռ իրանեան փոխառութեանց մէջ միայն մի բառ կայ (պապ), այն էլ ունի հարազատ հայերէն ձևը (հաւ), որ անշուշտ հաւ (թռչուն) բառի հետ չլիովութելու համար տեղի է տուել պապ ձևին: Ընդհակառակը բնիկական կազմութեան վերաբերմամբ հայերէնը շատ քիչ բառ ունի (3), իսկ իրանեան փոխառութիւնները շատ հարուստ են (22):

Շատ հետաքրքրական է երկրագործական բառերի հարցը: Այստեղ ընդհանուր գումարին մէջ բնիկ հայերէն բառերի թիւը (55) գրեթէ հաւասար է փոխառութեանց (59). բայց երբ մտնենք մանրամասնութեանց մէջ, այսպէս տունկի մասեր, երկրագործական գործիքներ և գործողութիւններ, կը տեսնենք որ իրանական ազգեցութիւնը (5 բառ) գրեթէ ոչինչ է հայերէնի վրայ, որ ունի 38 բառ: Ընդհակառակը իրանը մատակարարել է մեզ բազմատեսակ բոյսեր, որոնց թիւը 54 է՝ բնիկ հայկական 17ի դէմ: Լատիներէնում էլ պտղատու ծառերի անունները ընդհանրապէս փոխառեալ են: Եւ զարմանալին այն է որ այս բնիկ հայկական 17 բուսանուններից շատը ներկայացնում է վայրի բոյսեր կամ անտառային ծառեր, մինչդեռ իրանականների ստուար մասը մշակական բոյսեր են. այսպէս բրինձ, բուր, կաղամբ, կանեփ, կնիք, մաւ, շաղթում, պղպեղ, սոխ և վարունգ: Տարակոյս

չկայ որ այս բոյսերից մի քանիսը Պարսկաստանից անցել է Հայաստան. այսպէս են յատկապէս բրինձը, որ վրական աշխարհից անցել է մեր երկիրը, և բուրը՝ որ Մարաստանի յատուկ բոյս է և այնտեղից տարածուել է համայն աշխարհ: Բուսանունների մի մասն էլ ներկայացնում է այնպիսի բոյսեր, որոնք տաք գոտուն յատուկ լինելով՝ չեն կարող աճել Հայաստանում. հետեւաբար իրենց անունն հետ միասին Պարսկաստանի վրայով մտել են Հայաստան իրեն ռաբար բերք: Այս կարգին են պատկանում արմաւը, գարապղպեղը, գարինենիկը, նանբակը, նանդանը, մուսքը, նարգիլակը, պիսակը, և բրինձը: Կարեւոր է յիշատակել և այն՝ որ բուսանունների մի ստուար մասը ծաղիկներ են. ինչպէս համապարտ, հորոս, մանուշակ, մօրոս, յամիկ, նարգես, շահապարտ, շաւաշարիւն, շուշան, սմնակ, և վարդ: Աւելի ուշ ժամանակից են մխակը, սմբուլը և նունուֆարը: Այնպէս որ հայերէն ծաղիկ անուն չկայ: Այս հանգամանքը ցոյց է տալիս որ ծաղկամշակութիւնը Պարսկաստանից մտած է Հայաստան: Հին ժամանակներից սկսած և մինչև այսօր էլ պարսիկները մեծ սիրով հետամուտ են ծաղկամշակութեան: Պարսկաստանում իւրաքանչիւր տուն մի պարտէզ է, միջին անխուսափելի աւազանով, որի չորս կողմը գոյնզգոյն ծաղիկներ են ցանուած: Ամէն երեկոյ ջուրը փողրակներով զալիս լցւում է աւազանի մէջ, որտեղից տան մշակը կամ աշխատաւորը կորիներով ոռոգում է ամբողջ ծաղկանոցը կամ պարտէզը: Նոյն իսկ պարսեզ բառը զուտ իրանական է, որի հին ձևն է գնդ. պաիբիդակեզ, կազմուած պաիբի շուրջ և դիզ փորել, շինել, դիզել բառերից և բուն նշանակում է չորս կողմը ցանկով պատած կամ հողէ թուր շինած տեղ: Շատ նշանաւոր էին Աքեմենեան պարսիկ իշխանների պարտէզները եւ այն ժամանակից սկսած բառը նիւթի հետ տարածուել է դէպի արեւմուտք. այսպէս պարսկերէնից են փոխառուած ասուր. պարդիսու, ասոր. պարդիսա, երբ. պարդես, արաբ. ֆիրդաուս, յուն. պարադիսոս, լատ. պարադիսուս, իտալ. պարադիզո, ֆրանս. պարադի:

ՊՐՈՖ. Զ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(Երևան-Երև)

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՏՕՆԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԵՄԱԿԱՆՔ

✱ 5 Յունի. Բշ. — Սրբոցն՝ Դաւթի մարգարէին եւ Յակոբայ Տեառնեղբայր առաքելոյն. ի Ս. Յակոբ Պատարագեց Պատրիարքական Փոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ. ճանաչեան, քարոզեց Տ. Նորայր Վրդ.։ Ներկայացուց օրուան երկու սուրբերը՝ Դաւիթ մարգարէ եւ Յակոբոս Տեառնեղբայր առաքելը իրենց հակոտնեայ կեանքերով. մին՝ իբրեւ թագաւոր՝ փառքի մէջ, միւսը՝ իբրեւ ճգնող՝ սուրբ մը, և սակայն որոնք իրենց հոգիի և սրբութեան կեանքին մէջ նման են իրարու իբրեւ Աստուծոյ մարդեր, ազօթողներ։ Մաղթեց որ Ս. Աթոռոյս պաշտպան զոյգ այս սուրբերու հովանիին ներքեւ չլպկսին հոգիի մարդերը, ազօթողները, փառաւոր այս Տան յարկէն ներս։

✱ 7 Յունի. Եշ. — Սրբոցն Սեփանոսի նախաւարկաւորին եւ առաջին մարտիրոսին. այս տարի ևս մեծ էր հանդիսութիւնը այս տոնին։ Աւելի աշխոյժ ու եռանդ՝ Ս. Աթոռոյս Ընծայարանի Սարկաւազաց դասին մէջ՝ փառաւոր ընծայելու համար յիշատակը որ իրենց մտատիպարին անունովը կ'արթննար իրենց հոգիներէն ներս։ Նախորդ տարիներուն նման կատարուեցան արարողական քաժինները։ Ս. Պատարագի միջոցին քարոզեց Տ. Հայկազուն Վրդ. «Մի՛ համարիք զոցա զայս մեղ» բնաբանով։ Ներկայացնել յետոյ Ս. Ստեփանոսի հերոսութիւնը՝ Գրիստոսի Աւետարանը քարոզելու՝ մոլեռանդ հրեաներու նախատինքներուն հակառակ, ցոյց տուաւ թէ որքան հաղապարհէն կրցած էր Գրիստոսի հոգին բնակեցնել իր մէջ, լսելու չափ Անոր նման «մի՛ համարիք զոցա զայս մեղ»։ Ու մաղթեց որ Սարկաւազները իրենց նախատիպարին հոգին ունենան քալելու համար Հայց. Եկեղեցւոյ ծառայութեան կեանքին մէջ, Անոր նման ըլլալով մարդը սիրոյ և հաւատքի, սրբութեան և քաջութեան։ — Երեկոյն, ընթերթի սեղանին մասնակից էին հոգեւորք և պատուարժան ուսուցիչները, յայտնելու իրենց խնդակցութիւնը։

✱ 11 Յունի. Բշ. — Սրբոց Որդոցն Որոսման՝ Յակոբայ առաքելոյն եւ Յովնանու աւետարանիչին. երէկ՝ նախատոնակը, այսօր՝ գիշերային պաշտամունքները հանդիսաւորապէս կատարուեցան Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին մէջ։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Դիսաղրի մատուռին մէջ։ Քարոզեց Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. «Որ կենարար մասնացումը քով անմահացուցեր» բնաբանով։ Ներկայացուց Որոսման որդիներու կեանքը, շնչտնջով անոնց նկարագրի զիծերէն անկեղծութիւնը, հաւատարմութիւնը, եռանդը, միամտութիւնը։ Անոնց ընդառաջումը՝ ըմպելու Յիսուսին հետ առնոր առաջարկուած բաժակը, լաւադոյն դասը նկատեց օրուան, հանդուրժելու համար զառնութիւնները կեանքին, մեր նպատակին իրագործման նամբուն մէջ։

✱ 14 Յունի. Եշ. — Կաղանդ. ի Ս. Յակոբ Պատարագեց ժամօրհնող Հոգ. Տ. Գէորգ Վրդ. ճանաչեան. քարոզեց Տ. Շաւարշ Վրդ.։ Նոր Տարին առիթով խորհրդածութիւններ ընկելով, բնութեան և կենդանական աշխարհներուն մէջ կեանքերը կը նորոգուին ամէն տարի. մարդիկ կը յամենան սակայն իրենց կեանքերը նորոգել իրենց հոգեւոր, իմացական և բարոյական երեսներուն վրայ։ Մաղթեց որ խաղաղութիւնը բերէ մարդերուն նորոգութիւնը իրենց կեանքին։

✱ 17 Յունի. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւնը. քարոզեց Տ. Շաւարշ Վրդ.։ Ճաշու Աւետարանին թելադրութեամբը ցոյց տալով թէ մեզի ևս Յիսուս, ինչպէս իր աշակերտներուն, նոյն խոստումը ունի երբ մեծ ըլլալու փափաքը կ'արթննայ մեր մէջ. — Երկինքը անոր է, որ գիտէ հեղուկեան ու խոնարհութեան թագաւորութեան անգամ ընկ ինքզինքը։

✱ 19 Յունի. Դշ. — Տօն Յննդեան եւ Աստուածայնութեան Տեառն մեռոյ. երէկ, Երկուշաբթի առաւօտ, պիտարուեցան իր Գեր. Տ. Մատրիարք Հօր հրաւերով նախորդ օրն իսկ երուսաղէմ ժամանած էր — Միաբանութիւնը, ձիւղորոշող օրհանգիստաւորութեամբ, զանազալ ու հանդիսաւոր երթով Բեթղեհէմ գնաց։ Այս տարի ալ պայծառ էր երկինքը, ճամբու կիսուն Բեթղեհէմի քաղաքապետարանէն և հայ ազգայիններէն դիմաւորուեցան թափօրականները։ Զանգակներու, զուսթեութեան, ժողովուրդի բազմութեան մէջէն թափօրով վեր ելաւ Միաբանութիւնը «Փորհուրդ մեծ»ի երգը խառնելով ընդհանուր յոյգերուն։ Ապա, հիւրասիրուեցան քաղաքապետարանի ներկայացուցիչները՝ Բեթղեհէմի չրջանային կառավարիչ իրեն հետեւորդներով և հայազգայինները։

Յետ միջօրէի ժամը 1ին Գերաշնորհ Սրբազան Հօր հանդիսապետութեամբ «Հրաշափառ»ով մուտքը կատարուեցաւ Ս. Ծննդեան Տաճարի դաւիթէն սկսելով ղէպի Փրկչի Ծննդեան Այլը։ Ճրագայլոյցի արարողութենէն յետոյ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը Ս. Այրին վրայ։ Գիշերամէջի ժամերգութեան ընթացքին Միաբանութիւնը իջաւ Ս. Այլը լուցեալ մոմերով և չուրջաւ զգեցած, ուր շարունակուեցաւ արարողութիւնը՝ «Փառք ի բարձունս»էն սկսեալ ձայնասիրտին տալով երգեցողութիւնները և աղօթքները, այսպէսով մասնակից ըրած ըլլալու համար Սփիւռքի Հայութիւնը, այն խորհրդաւոր արարողութեան որ երուսաղէմի միայն յատուկ է։ Գեր. Սրբազանը կարդաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր պատգամը զոր Նորին Ամենապատուութիւնը գրած էր իր հիւանդութեան անկողինէն, այս կերպով միութարուութիւն մը տալու իր արկածովը տխուր բարեկամներուն ու պատուական ժողովուրդին։

Ահա պատգամը. —

Սիրելի ժողովուրդ Հայոց.

Այս եօթներորդ անգամն է որ այս Ս. Այլին խառնակէն Ինծի կը վիճակուի ի Սփիւռս ցրուած սիրելիներու հաղորդել պատգամը Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայնութեան, այս գիշերուան կիսին։

Հազարաւոր արիւնք առաջ տեսգերը կը կարօտայնէին մանկակացեալ Ասուծոյ էջը երկնէ երկիր: Հիմա, երբ այս պատգամին բառերը թեւ կ'առնեն լեզի հասնելու, ով գիտէ, Բանի՝ Բանի հաւաքանքներու եղբայրական փերանքներու հանդիպումը կ'ընեն, Բանի որ բազմաճաշար մկանքներով նակասներու վրայ ու Բանի մը ժամանակ մահադառնէրու մէջ, խաղաղութեան փառքը հեզեղոյ չարիքին շղթայաղեծը ոյծերը կրակ ու կրծքանում կը տեղան, մանացնելով անխնայ ու անհամար, անհաւատարմի կատաղութեամբ բիրտառ կեանքներ, ամեն մէկը մէկ ճան հնազ, ամեն մէկը մէկ հեղիքի սիրելի, հայր, եղբայր, զոյգ, մայր, բայր, ամեն տեղ, շեղ մայրաբախալանքներու ինչպէս նաեւ հրդակակներու ներք. բոլոր այն կեանքներ ծրոնք սահմանում էին զետրուածքն ու փրկարար աշխատանքն՝ սա հոգազունին երեքին, առնուազան ամոքելու՝ ընդոծին թաւապանն ու ցար մարդոց ղոթախ աղիքներուն:

Օրը օրին դուռն ունկնդրեցիր անուշահոտ ծաղիկներով ինչ որ մահադուրեմանց առանցքը կը կազմէր։ Զննաւոր անփոխարինելի կեանքներու հետ կը կործանէին անբաւ հարսուրթիւն, սերունդներու արեւան տարբեր կազմող մեր քաղաքակրթութեան հպարտանքը, եւ շէնն ու սպասք արեւմտեան ժողովուրդներու։ Աւելաւոր ընդարձակ բարոյական մըն է այսօր, ու մեծերը հոգոր՝ զարհուրելի տալանապահովութիւն կը կը մնան համակարած ուս տնտեսականաց տալանդին հանդէպ։ Այդ մեծերը խօսեցան զայիմ կարգերէ, ասելի եղանակի մարդկութենէ, ասելի արգաս աւարահէ մը։ Այսպէս մտածել, խօսել ու գրել էին Խառնող դար առաջ միլիոնաւոր զոհներու սպառնալու մարտափէն խառնապահար։ Բայց չարիքը հեզեց թաթի կամեցողութիւնը, ու երազները այդ մեծերուն երազ մնացին։ Եղան այս ամէնը վասնզի Աստուած չէր խօսել մարդոց հոգիներուն, եղան այս ամէնը վասնզի մարդ կը հաւատար ի՛ր իսկ հնարած ալեկին, իր մահին տոնեմագործութեան, ու մոռցաւ թէ Աստուած կը լիմարեցնէ իմաստասերները։

Սիրելի ժողովուրդ Հայոց,

Դուռն ալ մէկ մասնիկն ես սա հակայական գովարտ
սանդղներուն, քու երկաստոր գաւակներդ ալ իրենց
պատուական արիւնը կը վազցնեն ընդարձակածաւալ
Ռուսաստանի ստոյգներուն վրայ այս րապէին: Ու դուն
բոլոր ազգերէն աւելի լաւ կը հասկնաս արեան տարբեր
մասաղաթի քու հերոսներդ: Ու դուն հաղափախեր
նկատուած ամբօքներուն չափ գլխես արժէքը սեղծագործ
նիզից, ինչ որ մարդոց հոգին առաջ կ'ընէ երեւան բե-
րելու հոգէն ու Բարէն՝ իբր մշակոյթի ու գեղեցկութիւն,
իբր ցեղային երազ: Ու դուն կը հաւատաս, հաւատացնէ
ես արդարութեան ու անոր անկործանելի փառքին. բա-
նո՞ր քու պատմութիւնդ զարմանալի, արեւազեղ, սխաւփն
ներուածը ոգեւորող: Դարէ դար արեւնն ու երազը,
երկինքն ու արդարութեան ծաւալը, որոշայոյց պատգամներ
վառ ի վառ շողացին քու գաւակներդ ողբերգութեանը
վրայ: Դուն ապրած ես բիւր անգամ աւելի հանդիմանա-
մարդկութեան այս օրը, ամէն հարիւր տարին գոնէ Բանի
մը անգամներով: Հոգ է քերես զաղջնիկը քու գորտու-
հաւաստիդ, բոլոր այն առաքինութեանց որոնք շնորհն են
խաղաղ, բարգաւաճող, շէնցնող աշխատանքին: Քու
ապականի բնազդդ եղբ վարած է հակառակդիլ անդունդ-
ներէն:

Առ մինչ աշխարհ իր հիմնադրեցն կը սարսի, փաստ է որ ինչպէս անցնող երեք տարիները՝ այս տարի ալ բաղդդ կը բռնի խնայել ուղի երկի ստատալիր քալ պատճառքեան: Կեանքը կը ճարձատէ քալ բնավարիդ ստիմաններուն վրայ, բայց չէ յարձակած քալ ճեշտարքեներ ներս: Խելքը ունիս անճուռս այդ ճեշտիր քալ Աստուծոյդ կապելու: Ինչե՛ր ճեշտար, ինչե՛ր սորվեցար ու պիտի չմտնուած մա՛նաւանդ: Այլիդ առջեւն է պատկերը զոր կը պարզեն երեկի վարքաւմ, հպատ ժողովարդները որով կ'ապրին գեղարքեան, սովի, հոգեկան ու մարմնական ստելու քեան բոլոր բոլները կարի կարի մարտելու ստելուած:

Անպակաս քել շքաներէլ գահահալութեան բառերդ
Անո՛ր՝ որ տարի մըն ալ պատգամն կեցաւ Բաւ սրբա-
րիւններով: Փառք տուր պատան մը հացին խալ որ չե-
պակսեր սեղանէլ, ու փառք տուր օրսան որուն մէջ Բաւ
հեղիլ խաչ չհանեցին անողով ու անգգամ հառուածներով:
Տօնական խորանկ խաղաղութեան կէս զիւերն է
ասիկա, բայց ինձի չի ներուիր բարիք մեծ մեծ խոս-
տաններուն:

Մանկացեալ Աստուածը բոլ ինքն մեղմէ մարդոց
տեսեալսն կարծաւորիւնը, ինքն բոլ վառէ մարդոց հո-
գիմեալսն ներք յայտն անվախեան երանութեան, առնու-
ն վախաւորեան մէջ է որ ակաւեցան սերունդներա ապեալն:

Փառք Աստուծոյ երկինքի բարձունքներուն մէջ, խա-
ղաղութիւն, սէր եւ հոգեաբան մանուանող երկրի վրայ:

Ժամերգութեան աւարտումին, Ս. Այրին առ-
ջիւ, քաղաքացիտութեան պատուարժան հիւրերը
յայտնեցին իրենց շնորհաւորութիւնը եւ մեկնե-
ցան գեղեցիկ տպաւորութեամբ։

Նոյն հանդիսութեամբ կատարուեցաւ Զթորոհ-
նէքի կարգը Գիր. Տ. Մամբրէ Նպս. Սիրունեանի
գլխաւորութեամբ, որ և քարոզեց ննչդեան խոր-
հաւրդի մասին, այնքան անհրաժեշտ նկատելով
զայն ներկայ արհաւալից օրերուն տագնապարկա-
րեանայ ապրիլու համար. խաղաղութեան Աստու-
ածը ոչ միայն բարձունքներուն տէրն է, այլ և
իր բնակարանը ունի մարդոց օրդիւնելու սրան-
րէն ներսն Այս օրիքուն մանանդ մարդկա-
նիւնը պէտք ունի խաղաղութեան այդ Աստու-
ծուն ներկայութեան, միջամտութեան:

Երեքշաբթի առաւօտ, Միաբանութիւնը նշոյն հանդիսաւորութիւն մը վերադարձաւ Երուսաղէմ, ուր Պատրիարքարանի զահլիճին մէջ խանուած բազմաթիւ թիւան հս հազորդուեցաւ քաղցր երգը անոց աշնկալութեան՝

ՔՐԻՍՏՈՍ ԾՆԱ՛Ի ԵՒ ՅԱՅՏՆԵՅԱԻ:

* 24 Յանվ. կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, քարոզեց Տ. Նորայր Վրդ. «Յիւրան եկ և իւրքն զնա ոչ ընկալան» քնարանով. պատմեիէ յետոյ Յիսուսի ծնունդն ու աւեր հետեոյ զէպիբորը, ցոյց տուաւ թէ ինչպէս Աստուած Նոր իբրայէլ մը կազմեց հեթանոս մարդկութենէն երբ չէին իբրայէլը մերժեց իրեն կեցող և իրեն իսկ աշնկալած Միսիսան:

✱ 26 Յունիս, Գշ. — Անուանակոչութիւն Տեառն.
Ի Ս. Յարութիւնի աչքաշափառոյով հանդիսաւոր
մուտքէն յետոյ, Ս. Պատարագը, Բրիտանի Ս.
Գեորգիանին վրայ մատոյց Գեոր. Տ. Կիւրիզ Ծ.
վրդ., եպիսկոպոսական խորրով. և քարոզեց

«Իրբե լցան աւուրք ու թիւ անիւն զնա թշուառիս»
 խօսքը բնարան առնելով՝ Մեկնելով Յիսուս ա-
 նունին իմաստէն, ջոյց տուաւ թէ իրեն «Փր-
 կութիւն Եկովայի» մէջ մը Մովսէսի յաջորդ Յե-
 սուն կրցած է, հրէական պատմութեան մէջ,
 այդ անունը արժեքներ, հրէից երկրաւոր ակնու-
 կալութիւնները գոհացնելով սակայն, իսկ դա-
 րեր յետոյ՝ Աստուծոյ Որդիին՝ Յիսուսը, աւելի
 ազնուագոյն և մարդկային հոգիներու անհրա-
 ժեշտութիւնը եղող երկինքի դռները բանալով
 մարդկութեան առջեւ:

Վերադարձին, Միարանութիւնը թափօր կադ-
 մած և Վոյս ի լուսոյ՝ չարականը կրգելով Պատ-
 րիարքարան քարձրացաւ, եւ Ս. Ծննդեան Տնօր-
 նէքի արարողութիւնը կատարուեցաւ և օրհ-
 նութեան Ս. Աթոռոյ անդամներուն բեր-
 քերը:

Յի Յունի. Կիր. — Ս. Պատարազը մատուց-
 ուեցաւ ի Ս. Հրէշտակապետաց Եկեղեցին. քա-
 ռոզեց Տ. Գէորգ Վրդ., «Բլաւիս պատուիրանին
 սէր է» բնարանով. Յոյց տուաւ թէ միգի. քա-
 ղաքակրթութեան դարու մէջ ապրող քրիստոնեա-
 ներու համար ալ իրական է Պօղոս Առաքեալին
 պատուէրը՝ սուր արտով «ի ստաց բարեաց և
 յանկեղծաւոր հաւատոյ» հետեւեալ քրիստոսի
 օրինակին. Ասով միայն արժանի պիտի ըլլանք
 երկնաւոր Հօր փառքին վայելման:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

Յ 6 Յունի. Դշ. — Երեսուղէմի նահանգային
 կառավարիչ Վսեմ. Բիթ-Բօշ քանի մը քարձրաս-
 տիճան հիւրերու հետ այցելեց Ս. Յակոբայ Մայր
 Տաճարը և ընդունուեցաւ Պատր. Փոխանորդ Գեր.
 Տ. Գէորգ Վրդ.ի կողմէ:

Յ 8 Յունի. Ուր. — Օրթոտքս Ս. Ծննդեան
 տօնին առթիւ, ի զմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք
 Հօր, Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ.,
 ընկերակցութեամբ Ս. Ուխտիս հոգեւորական ան-
 դամներէն ոմանց, շնորհաւորական այցելութիւն-
 քը տուաւ տեղւոյս Դպտոց և Ասորոց վանքե-
 րու Տեսուչներուն և Ռուս և Հայկէջ Միաբանու-
 թեանց Մեծաւորներուն:

Յ 13 Յունի. Դշ. — Կաղանղի առթիւ, ըստ
 աւանդական սովորութեան երեկոյեան ժամը-
 դութենէն վերջ, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր շնոր-
 հաւորական քարոզելով օրացոյցներ բաժնուեցան
 Պատրիարքարանի զանիւններէ մէջ Միաբանութեան
 անդամաց, ժառանգաւոր աշակերտաց, պաշտօ-
 նէութեանց և աշխատաւորաց:

Յ 14 Յունի. Եշ. — Նոր Տարւոյ առթիւ շնոր-
 հաւորական այցելութիւն տուին Պատրիարքա-
 րանս, Պաղեստինի Վսեմ. Բարձր Դոմիսէրի կող-
 մէ՝ Major K. J. Nicholl և Պաղեստինի Ընդ. Քար-
 տուղարին կողմէ իր օգնականը՝ Բուհի Պէյ Ապ-
 տէլնատի. իսկ կառավարական միւս քարձրաս-
 տիճան պաշտօնեաներն ու օտար պետութեանց

Հիւպատոսները զրկած էին այս առթիւ շնորհ-
 ւորական նամակներ և քարոզեր:

Յ 17 Յունի. Կիր. — Եգիպտահայոց Առաջ.
 Փոխանորդ Գեր. Տ. Մամբրէ Ս. Եղս. Սիրունեան,
 ի Ռեմէ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր այցելելէ յե-
 տոյ՝ ժամանեց Ս. Աթոռ, ըստ հրաւերի Նորին
 Ամենապատուութեան, նախադահելու համար Ս.
 Ծննդեան տօնակատարութեանց, Նորին Սրբազ-
 նութեան կ'ընկերանար Ազնուազնորդ Պատ.
 Թեմականի անդամներէն Մեծ. Տիար Արթին իս-
 րէնչեան:

Յ 19 Յունի. Դշ. — Ս. Ծննդեան տօնին առ-
 թիւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, ի Ռեմէ, ըն-
 դունած է շնորհաւորական այցելութիւնները
 Ռեմէի Երջանակային Կառավարիչ Մր. Նիքօլա
 Սաղաի, Քաղաքապետ Շէյխ Մուսթաֆա էֆէն-
 տիի, իսլամ աւագանիով ժրասին, Տաքի. Ս.
 Պատոսեանի, ինչպէս նաև Երուսաղէմէն ու Յուդ-
 պէէն եկած մերաշէյքի:

Յ 20 Յունի. Դշ. — Ի շնորհաւորութիւն մեր
 Ս. Ծննդեան տօնին Պատրիարքարանս այցելեցին
 Ֆրանչիսկեանց Կիւսդոտը իր հետեւօրդներով,
 Անկիլքան Եպիսկոպոսարանի Ներկայացուցիչը և
 Կանսնիկոս Պրիմէն, Դպտոց և Ասորոց վան-
 քերու Տեսուչները, Ռուս և Հայկէջ Միաբանու-
 թեանց Մեծաւորները՝ իրենց հետեւօրդներով,
 Հայ Հռովմէականաց Պատր. Փոխանորդը, Յոյն
 Կաթօլիկաց Փոխանորդը և Տօրմախոնի վանքի
 Մեծաւորը:

Յ 21 Յունի. Եշ. — Գեր. Տ. Մամբրէ Սրբա-
 ղան Ռեմէ մեկնեցաւ յայց Ամեն. Ս. Պատրիարք
 Հօր, իրեն ընկերացան Հոգ. Տ. Տ. Գէորգ և Հմա-
 յեակ Վարդապետներ, և Մեծ. Տիար Արթին իս-
 րէնչեան, Երեկոյեան վերադարձան Ս. Աթոռ,
 իսկ հետեւեալ Ուրբաթ առաւօտուն, Նորին Սրբ-
 ւաղնութիւնն ու իր յարգելի ընկերակիցը Լիւս
 գացին, օղանալով Դահլիճ վերադառնալու հա-
 մար:

Յ 4 Փետրի. Եշ. — Վանքս այցելեց Երուսա-
 ղէմի նախկին կառավարիչ Վսեմ. Սրբ. Բօնալտ
 Սթօրս, որ նախ առաջնորդուեցաւ Ս. Յակոբայ
 Մայր Տաճարը, ու ապա՝ Պատրիարքարանս, ուր
 տեսակցեցաւ Փոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ.ի
 և Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ.ի հետ:

Յ 7 Փետրի. Կիր. — Ի զմաց Ամեն. Ս. Պա-
 տրիարք Հօր, Փոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ.
 ներկայ գտնուեցաւ ի Բեթլէհէմ՝ Ասորոց Նո-
 րականաց Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ օծման
 հանդիսութեանց:

Յ 11 Փետրի. Եշ. — Եգիպտոսի Վեհ. Ֆարուզ
 Թագաւորին Ծննդեան Տարեդարձին առթիւ, Ամե-
 նապատիւ Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ Փոխանորդ
 Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ. հետն ունենալով Առժամեայ
 Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Դրիգոր Արեղան, շնոր-
 հաւորական այցելութիւն տուաւ տեղւոյս Եգիպ-
 տական Վսեմ. Ընդհ. Հիւպատոսին: